

ÉDES ANYANYELVÜNK

XIII. ÉVFOLYAM

2. SZÁM

1991. ÁPRILIS-JÚNIUS

ÁRA: 25 FORINT

A tartalomról

Lanstyák István:

**A Csehszlovákiai
Magyarok Anyanyelvi
Társasága**

Balázs Géza:

A rendszerváltás szavai

Bíró Ágnes:

**Kérdőjelek a
keresztnévadás
szabadsága körül**

**Deme László–Tarnóczy
Tamás:**

**Hangtorzítások,
szótesttorzítások**

**Makra Zsigmond,
Lőrincze Lajos:**

Önként és dalolva

Pásztor Emil:

Óvoda és söröspohár

**Az Országos
Középiskolai Tanulmányi
Verseny tételei**

Szeretet-infláció

Szeretettel hív gyűlésre a képviselő meg a polgármester a szórólapjain, ugyancsak *szeretettel* a bank letéti jegyeinek sorsolására, *szeretettel* várja a vásárlókat egy áruház rádióreklámja, a Volán a jegyborítón az utasokat. A Gyorsírószövetség és egyéb egyesületek is *szeretettel* hívják rendezvényeikre az érdeklődőket. Kissé pikáns, hogy egy betelefonáló *nő szeretettel* köszönti a rádió *férfi* műsorvezetőjét; nem lesz ebből baj? Globális elintézés, mikor rádió- és újsághirdetések ilyen sztereotip mondattal zárulnak: „Mindenkit *szeretettel* várunk!”. Hasonló érzelmről árulkodik a virágkereskedések celofánburkolatára nyomtatott „Nagyon sok *szeretettel*”.

Miféle járvány kapott itt lábra? A meleg, érzelmi töltésű *szeretet* szó teljes vulgarizálódásának, vattázó szóvá degradálásának vagyunk kényszerű tanúi. Még a Nyírségi Ősz gyümölcskarneváljára is *szeretettel* invitál a keretes újsághirdetés. Két női fodrász *szeretettel* várja vendégeit új munkahelyén.

Természetesen a rádió sem marad le ebben a nemes versenyben. A rendező *szeretettel* üdvözlí a hallgatókat és a megjelent művészeket. Legvehemensebben buzgó forrása a rádió szeretetpufogatásának a népszerű déli „Ki nyer ma?” vetélkedő. Műsorvezetői, úgy látszik, titkos versenyben állnak egymással, melyikük tudja mennél többször hangoztatni a *szeretet* szó különféle változatait. A pálmát kétségkívül egy hölgy, K. Gy. viszi el, aki efféle csúcsteljesítményre képes: *szeretettel* üdvözlí a játékost, aztán ugyanúgy a közönséget, majd a névnapját ülő művésznőt vagy komponistát, végül ugyancsak *szeretettel* átnyújtja a díjat, s hozzá *szeretettel* gratulál, majd *szeretettel* búcsúzik – és mindezt a rövid tízpercnyi műsoridő leforgása alatt. Túlzás! Férfi kollégái közül N. A. jár legközelebb a nyomában. Ő sok (vagy nagy, nagyon sok) *szeretettel* üdvözlí, gratulál, és mindenkit *szeretettel* vár a másnapi vidéki vetélkedőre. Harmadik helyen M. K. áll, ő is *szeretettel* üdvözlí a játékost, esetleg *nagy szeretettel*, az új játékost pedig *külön szeretettel*. Cz. Gy. nemcsak *szeretettel* üdvözlí, hanem a jutalmat is *szeretettel* adja át. Még két különös idézet a „Ki nyer ma?” köréből: „Hallgassa/hallgassuk *szeretettel*!” – „Fogadja *szeretettel*!” Csak futólag említek meg még egy állandó rádió-műsorszámot: a lottósorsolást. Ennél először a riporter üdvözlí *szeretettel*; majd a sorsolási bizottság elnöke *szeretettel* (esetenként *szeretettel és tisztelettel*) a nézőket, hallgatókat. Egy rádió-műsorvezető szavaival zárom: „*Nagy szeretettel* várjuk a kérdéseket”. – Mi, bár *szeretet* nélkül, azt várjuk, hogy ennek az ártatlan rosszallásnak legyen némi foganatja.

Rapcsák Lajos

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának,
a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak,
az Anyanyelvápolók Szövetségének
és a Széchenyi Társaságnak
a támogatásával.

A szerkesztőbizottság
elnöke:
Lőrincze Lajos

Szerkesztőbizottság:
Deme László
Fábián Pál
Halasy-Nagy Endre
Rácz Endre
Tolcsvai Nagy Gábor

Felelős szerkesztő:
Bencédy József

Helyettese:
Grétsy László

Szerkesztőség:
Budapest VII.,
Kazinczy u. 23-27.
1364 Budapest, Pf. 122.

Kiadja:
a Széchenyi Társaság

Felelős kiadó:
Dr. Rubovszky András

Előfizethető:
a Széchenyi Társaságnál,
Sobieski János u. 40. I. e. 1.
közvetlenül vagy postautalványon.
Megjelenik negyedévenként.
Egy szám ára: 25 Ft.

Előfizetési díj: egy évre 100 Ft
Kárpátalján: 10 rubel
Szlovákiában: 50 korona
Erdélyben: 100 lej
a Vajdaságban: 25 dinár
Burgenlandban: 20 schilling

Előfizethető:
Kárpátalján:
a KMKSZ
Beregszászi Járási Szervezeténél
295510 Beregszász, Pf. 90

Jugoszláviában:
Horvátországi Magyarok Szövetsége
Elnöksége
54000 Osijek,
Partizanski trg. 3/II.

Szlovákiában:
Csehszlovákiai Magyarok
Anyanyelvi Társasága
81557 Bratislava
Nám. 1. mája 10-12.

HU ISSN 0139-0457

Készítette:
CERBERUS Kft.
1054 Budapest,
Kálmán I. u. 23.
Telefon: 13-23-511
Felelős vezető:
a kft. ügyvezető igazgatói

Hova kell kötőjel?

A többszörösen összetett szavak írása az akadémiai szabályzat 11. kiadásában szerencsés módon egyszerűsödött: csak azt kell megállapítanunk, hogy a legalább három szóból szerkesztett alakulat meghaladja-e a hat szótagot. Ez a feltétele ugyanis a kötőjeles tagolásnak.

Hogy miért éppen hat szótag a „bűvös határ”, erről Fábián Pál a következőket írja: „Mivel a magyar szavak között igen nagy a két szótagúak száma (szemben pl. az angolral, amelyre az egy szótagú szavak sokasága a jellemző); továbbá: nyelvünkben háromelemű összetételek is igen nagy számban élnek; a hat szótagig való egybeírás nem kényszerít sem túl sok kötőjel kitévésére, sem pedig az eddigi egybeírás hagyományok fölösleges megbolygatására. Jóval kisebb számú hét és ennél több szótagú többszörösen összetett szavainkban azonban már tanácsolhattuk a kötőjellel való tagolást; tudva azt, hogy az ún. „hosszú” szavakba már eddig is betették a kötőjelet az írásgyakorlatban” (Magyar Allatorvosok Lapja 1990. 570).

Ezért ajánlatos tehát a legalább hét szótagot elérő többszörös összetételekben – néhány kivételtől eltekintve – élnünk a kötőjellel. Ebből a megfogalmazásból persze az is következik, hogy a kötőjel elmaradása (vagyis a tagolatlan egybeírás) nem főbenjáró hiba; annál kevésbé, mert a kötőjeles írásmód végül is az egybeírás egyik fajtája. A kötőjel használatát csupán azért ajánlották mindig is a szabályzatok, mert ez a kis írásjel áttekinthetőbbé teszi a hosszú szövegeket, és megkönnyíti az olvasást.

A 138. szabályzati pontban ajánlott szótagszámlálás egyszeregye szerint csak az önálló szavakat kell figyelembe venni; tehát a képzők számitanak (mivel általuk új szótári egy-

ségek keletkeznek), de a ragokra és jelekre már nem kell tekintettel lenni (mert ezek a toldalékok nem hoznak létre új jelentésű szavakat). Íme három tanulságos szó: *kábítószercsempész*, *kábítószercsempészet*. A többes szám *-(e)k* jelétől eltekintünk, de az *-et* főnévképző miatt már szükséges a tagolás.

Vannak olyan közkeletű szavaink, amelyekből hajlamosak vagyunk kihagyni a kötőjelet. S mivel ezek sűrűn szerepelnek nyomtatásban, könnyen rögzül bennünk a kevésbé jó forma. – Ilyen például az *időjárás-jelentés*, amely 1989 elejétől (sajnos, naponta többször) egybeírtnak jelenik meg a televízió főliratozásában és az állandó díszletfalón. Kár! – Tapasztalataim szerint még ezekben a gyakori szavakban szoktak egybeírással élni a helyesebb kötőjeles forma helyett: *autóbusz-megálló*, *közgazdaság-tudomány*, *közület-felügyelő*, *lelkiismeret-furdalás*, *rendőr-főkapitányság*, *tárgyneremény-sorsolás*, *valószínűség-számítás*.

Vannak persze olyan szavaink is, amelyeket hat szótagnál hosszabb voltak ellenére egybeír a szabályzat, mert ezeket már így szoktuk meg, s helyesebb volt a hagyományt megtartani, mint megbolygatni: *Belügyminisztérium*, *belügyminisztériumi*, *Külügyminisztérium*, *külügyminisztériumi*, *Pénzügyminisztérium*, *pénzügyminisztériumi*, *szakközépiskolai*.

Nem a „szótagszámlálás”, hanem az egyik ún. „mozgósabály” miatt van kötőjel a hat szótagnál rövidebb szavakban akkor, ha ezek úgy jönnek létre, mint a következők: *hideg víz*, de: *hidegvíz-csap*; *téli alma*, de: *téli-alma-vásár* (vö. 139. b) pont). De eről majd máskor!

Zimányi Árpád

Tartalom

Rapcsák Lajos: Szeretet-infláció	1
Zimányi Árpád: Hova kell kötőjel?	2
Bartha Csilla: Egy kutatási jelentés margójára	3
Balázs Géza: Vas Népe (Lapról lapra)	4
Tolcsvai Nagy Gábor: Válasz a válaszra	5
Deme László-Tarnóczy Tamás: Hangtorzítások, szótesttorzítások	6
B. G.: Diákújságíróknak, diákrádiósoknak	7
F. Kovács Ferenc: A visszaidégenítés van soron	8
I. Gallasy Magdolna: Kegyelemteljes ünnepek	9
Lanstyák István: A Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága	10
-áki: A Csemet életéből	10
Balázs Géza: Divatszavak 1988-1990-ben. A rendszerváltás szavai	11
Az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny tételei	12
Pásztor Emil: Óvoda és söröspohár	13
Grétsy László: Az Anyanyelvápolók Szövetségének ez évi munkájáról	14
Pályázat: Mit várok az Anyanyelvápolók Szövetségétől?	15
Kerekes Barna: Néhány gondolat az Anyanyelvápolók Szövetségéről	16
Kovalovszky Miklós: Szórendbontás	17
Graf Rezső: Lakitelken vagy Lakiteleken?	17
Pontozó	18
Bíró Ágnes: Kérdőjelek a keresztnévadás szabadsága körül	20

Egy kutatási jelentés margójára

Gondolatok az erdélyi menekültek nyelvhasználatáról

A kétnyelvűség-kutatás a modern nyelvészeti diszciplínáknak, így a szociolingvisztikának is igen fontos része. Alig találunk a világon olyan helyet, ahol érvényes lehet az „egy állam – egy nyelv” tézis, vagyis történeti, politikai, vallási okok következtében egy-egy országban több etnikum él együtt, így az államhatárok az etnikai-nyelvi határvonalakkal alig esnek egybe. Több népcsoport egymás mellett élése a kulturális-tudati kölcsönhatás mellett mindig magában foglal nyelvi hatásokat is. Az így kialakuló egyéni és közösségi nyelvhasználat jellemzőit, irányait, működési törvényeit is vizsgálja e tudományág.

Sok minden befolyásolhatja egy kisebbség számára, hogy tagjai hogyan és milyen mértékben válnak kétnyelvűvé. A makroszociális tényezők mellett például az is döntő, hogy mik lehetnek a nyelvhasználat színterei. Olyan dolgok figyelembevételére gondolok itt, hogy mi a hivatali nyelv, az oktatás, a tömegtájékoztató, a vallás nyelve. Ha ezeken a területeken a kisebbség tagjai nem gyakorolhatják anyanyelvüket, akkor a nyelvhasználat a családi-baráti szférába szorul vissza.

Mindezt egy állam nyelvpolitikája és a többségi nyelvet beszélők magatartása mozgatja: elősegítheti, eltűrheti és olykor megtiltja. A deklarált törvények és a politikai gyakorlat között azonban nemritkán ellentmondás feszül. Az sem mindig igaz, hogy ahol az állam nyelvpolitikája türelmes a kisebbségi nyelvvel, ott a közösség tagjaiban erősödnek a nyelvfenntartási törekvések, hiszen sok esetben a gazdasági, érvényesülési szempontok jóval erősebbek.

A vázolt folyamatok kimenetelére vonatkozóan egyetlen, örökérvényű meghatározás nem létezik, hiszen államunként, térségként más és más a helyzet, amelynek leírásával több ezer oldalnyi külföldi szakirodalom foglalkozik. Annyi azonban kimondható, hogy noha különböző mértékben, minden kisebbség nyelv-

használatában tükröződnek a többségi nyelv hatásai.

1988-tól a Kontra Miklós által irányított előnyelvi kutatócsoport (MTA Nyelvtudományi Intézete) munkájába kapcsolódva végeztem és végzek terepmunkát Budapesten és Békéscsabán az erdélyi menekültek körében.

25 adatközlővel készítettem interjút nem sokkal érkezésük után. A felvételek egyik része egy irányított beszélgetés, meghatározott sorrendben előhívott témahálózattal, másik része pedig egy nyelvhasználati és önértékelő kérdőív. Ezen interjúk célja az volt, hogy adatközlőim a beszélgetések során minél jobban közelítsenek saját természetes nyelvhasználatukhoz. Ezért haladtunk a hivatalos témáktól a bizalmasak felé. A nyelvhasználati kérdésekre adott válaszokból pedig kirajzolódik minden adatközlőnél egy hálózat: kívül, milyen helyzetben, milyen befolyásoló tényezők hatására választja egy-egy esetben a magyar, illetve a román nyelvet.

A beszélgetésekből minden olyan nyelvi adatot kódoltam, ami eltér a magyarországi standard nyelvhasználattól: azaz a kódváltás (amikor a magyarról hirtelen románra vált egy megnyilatkozáson belül), a szókölcsonzés (a román szó beépült már morfológiailag, grammatikailag a magyar megnyilatkozásokba) esetei mellett természetesen a regionális jelenségeket is.

A kutatás jelenlegi részében 1–1,5 év elteltével ismét interjúkat készíték ugyanazon adatközlőkkel, s egy laza beszélgetési láncra fűzve megpróbálom a kódolt nyelvi adatokat újra előhívni. A vizsgálat egyik feladata tehát azt hivatott megfigyelni, hogy bizonyos magyarországi tartózkodás után, amikor már kisebbek az elhelyezkedési, beilleszkedési nehézségek, amikor már itteni kapcsolatokat is teremtettek, magyarországi tömegkommunikációs eszközöket kísérik figyelemmel, hogyan közelítenek a magyarországi standardhoz. Vagyis mi történik az említett jelenségekkel egy megváltozott, egynyelvű, anyanyelvű környezetben. S van-

nak-e olyan jelenségek, amelyek a változás ellenére megmaradnak.

A következőkben szigorú nyelvészeti fejtegetések helyett néhány gondolatot szeretnék példákval igazolni, s így talán sikerül érzékeltetnem azt a nem könnyű folyamatot, ami az erdélyi menekültek nyelvi tudatában lejátszódik.

A beszélgetésekben gyakoribb volt a szókölcsonzés, mint a kódváltás: „... meg *maszlinából* ('olajbogyóból') állt; „Ha *praktikázni* ('gyakorlatra': hasonló a magyarországi iskolák őszi betakarításban való részvételéhez) jártunk, akkor csak mindig oda mentünk”; „De ő csak román *liceumba* ('középiskolába') felvetteltett tovább”.

A kódváltás néhány esete mindig olyan dologhoz kötődött, aminek magyar megfelelőjét az adatközlő egyáltalán nem ismerte: „... meg a *petjápé* ... katonai kiképzéseket, ezeket románul tartásák.”

Az egyetlen klasszikus kódváltást a békéscsabai menekülttáborban tapasztaltam, amikor egy előző nap érkezett esztergályos fiútól azt kértem, írja le nekem az esztergapadot s a legfontosabb munkafolyamatokat. A fiú gondolkodás nélkül, automatikusan átváltott románra, s körülbelül tíz percen keresztül magyarázott, majd így fejezte be újra magyarul: „Hát ennyit tudok róla mondani.”

Az érkezés után majd minden adatközlőmmel előfordult, hogy társaságban, üzletben, munkahelyen, iskolában mások nem értették meg őt vagy fordítva. Az ilyen kommunikációs zavarokat okozhatják a kódváltások, a kölcsönzések, de ugyanúgy a regionális köznyelvi vagy nyelvjárási jelenségek is.

Pl. tizenhárom éves adatközlőmet édesanyja elküldte a boltba, hogy vegyen valami levesbe valót. A fiú hosszú percekig kereste a zacskókon, dobozokon a *laska* feliratot, hiába. Aztán kérte az eladó nő segítségét, majd dolga véget ért haza, s megállapította, hogy Magyarországon biztos nincsen *laska*. Tájékozottabb

mamája végül egy hosszabb magyarázat után visszaküldte a fiút a boltba, aki ezután *levestészta* helyett Magyarországon soha nem fog *laská-t* mondani, mint ahogy nem vesznek társai a piacon *murko-t* (répát), *paszuly-t* (babot), de *vinettá-t* (padlizsánt) sem.

A megváltozott nyelvi, társadalmi környezetben bizonyos idő után a nyelvi kapcsolatok is szükségszerűen változnak. Leggyorsabban a szókészleti elemek módosulnak vagy cserélődnek ki. A nyelvhasználat bizonyos szintjein (iskola, munkahely, családi élet) a kódváltások jelentősen csökkennek, sőt szinte el is tűnnek, hiszen a „kétnyelvű beszél egynyelvűvel”-fajta megnyilatkozások a leggyakoribbak. A kölcsönszavak is átváltoznak lassan magyar megfelelőjükre abban az ütemben, ahogy ezek el-sajátítása történik.

Ez a folyamat lényegesen gyorsabb, mint a hagyományos idegennyelv-tanulás, ugyanis mind pszichológiai, mind társadalmi motiváló erők miatt erre a minél hamarabb beilleszkedni vágyók sokkal fogékonyabbak.

Az iskolában ritkábban halljuk, hogy *egy-négy* vagy *öt-nyolc*-ba

járok, helyettük *alsó* vagy *felső tagozat-ról* esik szó; nincs többé *elemi* és *liceum*, helyettük *általános* és *középiskolá-t* hallunk; ezentúl nem a *doszár*-ba íratják be a *médiák-at*, hanem az *ellen-őrők-be* a *jegyek-et*; a tanulók nem *olimpiádok-ra/olimpiák-ra*, hanem *versenyek-re* járnak; egy-egy testvériskola osztályai nem *barátkirándulás-on*, hanem *cse-rekirándulás-on* látogatják meg egymást. Vég nélkül sorolhatnánk a példákat.

Lassabban, de ugyanilyen irányba fejlődik a felnőttek munkahelyi nyelvhasználata. Számukra a legnagyobb gondot a magyar szaknyelvek, terminus technicusok elsajátítása jelenti, hiszen a 25–40 éves korosztály szakirányú végzettségét és diplomáját román nyelven szerezte, s ezeket a kifejezéseket is csak románul ismeri; jobb esetben saját magyar tükörfordításait használja.

A szókészleti változások ebben a helyzetben törvényszerűek, mint ahogy a regionális köznyelvi, esetleg nyelvjárási lexémák közelítése a magyarországi standardhoz is az. A nagyvárosi „melting pot” (kohó)-effektus az erdélyiekre ugyanúgy hat, mint

bármely falusi, kisvárosi beszélőre, a nyelvi viselkedésminták megváltozásától a fonológiai változásokig. Más kérdés, hogy mi történik a családban, a zárt közösségekben, mennyit tud a hagyományörzés, a nyelvfenn-tartási törekvés ellensúlyozni. Másik oldalról viszont az is érdekes: hogyan szűrődnek be az említett változások az otthoni nyelvi kapcsolatváltatokba. Erre a néhány kérdésre csak további kutatások után válaszolhatunk.

Nem feladatom, hogy itt és most minősítsem az előbbiekből felvázolt jelenségeket. Annyi viszont a példák, a nyelvi korpusz alapján megállapítható, hogy néhány hónap és egy-két kommunikációs kudarc után a menekültek legfőbb nyelvi stratégiája: minél jobban és minél hamarabb hasonlónak válni, ugyanúgy beszélni, mint magyarországi környezetük. Talán oka ennek a nyelvi magatartásnak a magyarországi magyarok által tanúsított türelmetlenség is, és az a hozott élmény – sajnós –, hogy jobb a többséghez tartozás látszatát fenntartani. S e látszat leghatékonyabb kifejező eszköze a nyelvhasználat.

Bartha Csilla

Lapról lapra

Vas Népe

Lapnézőnkben ezúttal a Vas Népe néhány 1990 augusztusi számát veszem sorra. Kevés a jó riport, ritka a valódi, oknyomozó anyag, sokszor a hírek is ügyetlenek. A régi pártlapból nem lett még valódi, helyi színű orgánus.

Az egyszerű stilisztikai hibák garmadájaival szolgál e lap. Például az ismétléssel: „Az élelmiszerbolt dolgozói most olcsó farmert, harisnyanadrágot, *mindenféle* zoknit, öngyújtót, meg *minden mást* kínálnak a rögtönzött pult előtt érdeklődő környékelieknek”. A borzasztóan hangzó hivatalos stílus sem ritkaság: „A Vasiker Vállalat vezetőinek támadt az az ötlete, hogy a központi raktárban *elfekvő inkurrens árut engedményes áron szétterítsék boltjaikban*”.

„Magasabb rendű” stilisztikai hiba, ugyanis a szólásokkal való hibás nyelvhasználatot jelzi a következő: „Kezd szép lassan a *hócipőmre menni* a bolsevikozás”. Ugye helyesen így lenne: vagy *agyamra megy*, vagy *tele lesz a hócipőm*.

A tömörítésből fakadó félreértésre mulatságos példával szolgál egy rendőrségi rövidhír: „Szombat-

helyről a Benedek Elek utcából egy hölgy jelezte, hogy a papagáját a tojásaival együtt ellopták”. (Én csak a tojásain csodálkozom.)

És két hirdetés. Az első: „Gépkocsival, lehetőleg kereskedelmi és helyi ismeretekkel rendelkező agilis *férfi mellékállású* munkavállalókat keresek szeszipari termékek értékesítésére”. Helyes: főállásban lehet nő, de mellékállásban követelmény a férfiasság. A második: „Értesítem kedves vendégeimet, hogy újra munkába álltam, Marcsi, Szombathely, Kőszegi út (pontos házszám)”. Marcsit bizonyára sokan ismerik Szombathelyen, de talán mégsem mindenki. Meg azután ismerjük a bújtatott, eufemizált apróhirdetéseket. Természetesen nem hiszem, hogy erről lenne szó, a „marcsik” má már talán szabadon is hirdethetik magukat. De jó lenne, ha egy újsághirdetés nem hagyna kétségben: valójában milyen problémámmal is forduljak Marcsihoz!

Balázs Géza

Válasz a válaszra

Az Édes Anyanyelvünk 4. számában Deme László korábbi cikkemre írott válaszával tisztelt meg (Új nyelvi eszmények felé?). Anélkül, hogy részletes viszontválaszt adnék, néhány kérdésben pontosítanom szükséges, alighanem magamat is.

Az 1949 utáni hazai nyelvművelés központi gondolata – továbbra is állítom – egyértelműen az egységesítés volt. Ezt számtalan tanulmány, kézikönyv, kongresszusi hozzászólás bizonyítja. A nyelvi egységesülés, az egységesítés – társadalmi és ideológiai háttérével – kétségkívül összekötődött, legalább részben, a minőség eszméjével. Ez az össznépi modell a hatvanas évek közepéig, végéig nagyjából működött is. Ezután nemcsak a nyelvi és művelődésbeli szétagolódás kezdődött meg máig ható erővel, hanem mind jobban jelentkezett a közoktatásnak, a közművelődésnek a nivelláló, s így a minőségi elvet egyre inkább kiiktató hatása is. (Például a közoktatás, de a felsőoktatás sem követte, nem követhette a széthúzó igényeket, különösen a szellemi elit kívánalmait nem.)

Az utóbbi jelenség alól a nyelvművelés csak részben tudta kivonni magát. Bár az elmúlt tizenöt-húsz évben árnyaltabban közelítette meg a nyelvi rétegződés kérdését, még 1980 táján is így fogalmaztak a szerzők a harmadikos gimnáziumi tankönyvben: „A mai társalgásnak kétségtelenül értékes vonása, hogy csökkent a stílusbeli különbség az egyes társadalmi osztályok, rétegek beszéde között. (Szerepe van ebben a társadalmi egyenlőség tudatának, a műveltség terjedésének)” (37. oldal). E nyilatkozatban keveredik a tényleírás a vágyakkal, s ha a jelzett esemény valóban bekövetkezett, akkor az inkább lefelé vagy a középszer felé igazodás volt, mint fölfelé. Ez pedig aligha értékes vonás.

A nyelvművelés megújulásának egyik feltétele, hogy reális értékrendet alakítson ki, s a magyar anyanyelvűek számára, velük lehetséges egyetértésben állítsa föl a jelen nyelvi eszményeit. Nem meghátrálásról, nem engedményekről van szó. Éppen ellenkezőleg. Föl kell ismerni és föl kell mérni a szociológiai, művelődéstörténeti alapú nyelvi különbségeket, s azokat mai, megfelelő kategóriarendszerrel kell értékelni. Az igazán műveltek, az irodalmi nyelvet beszélők bizonyosan megváltozott nyelvhasználatáról sem tudunk sokat a mai változó világban. Ezek az ön-

tudatos rétegek igen érzékenyek, tőlük idegen szempontokat nehezen fogadnak el.

S valóban lehetséges, hogy a tegnapi modortalanság mára udvariassággá válik (vagy fordítva), méghozzá hitelesen. Láttunk erre jónéhány példát az elmúlt évtizedekben. Az bizonyos, hogy a szleng felső rétegének presztízse megemelkedett, a népi kultúrából a magas kultúra részévé vált (vagy válik). (A köztársasági elnök is azt javasolta egy rádióbeszélgetésben, hogy a nem alkalmas igazgatót *rúgják ki*, ha lehet.) E változást el lehet ítélni (én biztos nem beszélnek így nyilvánosság előtt), de a tény tény. S ennek elismerése nem azonos – mondjuk – a nyelvi durvaság normatívvá fogadásával.

Csak a szellemi elit segítségével, valamint az iskolai oktatás javításával lehet korszerű nyelvművelést folytatni, a nyelvi műveltséget, a nyelvi tudatot az egyéni léttudatnak, a napi életnek, a munka professzionalitásának részévé kell tenni, kinek-kinek igénye szerint. Ennek az egyértelműen minőségelvű felfogásnak az a jellemzője, hogy a nyelvi művelődés, az értékes nyelvi változatok használata általában szabad választás kérdése, de a társadalmi és szakmai előrehaladásnak feltétele egy ponton túl. Határozott, de nyitott értékek (hagyományhoz kötődőek, de maiak), nyelvi sokféleség, műveltségen alapuló nyelvi önbizalom: ez lehetne a polgárosodó Magyarország nyelvi programja, s ezzel kellene például a leginkább művelhető, mert feltörekvő középrétegeket megcélozni.

A nyelvi norma a magyar szakirodalomban inkább az eszményi, a mások felé mintául állított kiemelt nyelvváltozatot jelenti, a sztenderdet. A norma

szónak azonban lehet más jelentése is. Ez esetben azoknak a tényezőknél az összessége, amelyek a közlést megformálták, érthetővé és a helyzetnek megfelelővé teszik. Így a kiejtés, a helyesírás változatai, illetve szabályai, a grammatika és a szemantika kötelező és választható előírásai, valamint a pragmatikai konvenciók szabják meg a közlés mikéntjét. A pragmatikai konvenciók közé tartoznak a társadalmi rétegekhez, a tájakhoz kötött nyelvi szokások, a beszélő kora, neme, magatartása, a beszédhelyzet, az alkalmazott szövegtípus (műfaj).

Az újabb kutatások szerint a beszélő a fentieket magába foglaló elvárásokat követ megszólalásakor, de gyakran kis mértékben eltér ezektől az aktuális elvárásoktól. E szerint minden közlésnek van normája, különben nem lenne közlés. A sztenderd, a központi változat a közlések nyelvileg legértékesebbnek tekintett rétege. Ahhoz, hogy a normát kommunikációs megfelelésként vizsgálják, a beszédet mint cselekvést kell tekintenünk. Ahhoz, hogy a sztenderdet megközelítsük és megértsük, tekintélyt, szokást, tetszést, morált s hasonlóan nem nyelvi jelenségeket is tanulmányoznunk kell.

A magyar nyelvművelésre ma nagy nyomás nehezedik. Egyrészt sok a nyílt ellenzője, miközben a nyelvi pluralizmus soha nem látott mértékben virul az országban, másrészt a határon túli magyarság – a több érintkezési lehetőség és a megnövekedett veszélyek miatt – határozottabb állásfoglalást kér az anyaországtól nyelvi ügyekben is. Sokrétű feladatának csak elmélyült kutatással, az új helyzet számbavételével felelhet meg.

Tolcsvai Nagy Gábor

Éber szemmel, füllel Öcsi, Hugi, pillants rám!

En csak egy papírlap vagyok, de elmondom neked, hogy a TE

számodra nyílt egy *PICI BUTIK*, a neve: **Felhő,**

és ha szólsz a szüleidnek, hogy hozzanak el ide, akkor míg a Mamádék körülnéznek, hogy mivel is lehetne neked örömet szerezni, vagy melyik ruhában lennél a legszebb, addig TE Megismerkedhetsz az ÓRIÁS ROZSZASZINU ELEFANTTAL és sok jókedvű barátaival.

MÁR HETFŐTŐL (1990. szeptember 17-étől) VÁRUNK.

Vajon még hány jókedvű barátaival ismerkedhetsz Meg? További két-három vagy még több elefántokkal? Vagy sok egyéb állatokkal is? (Ezt kérdezi e salgótarjáni reklámcédula láttán Deák Ferenc olvasónk.)

Hangtorzítások, szótesttorzítások

Nehéz és hálátlan feladatot vállal az, aki írni kényszerül a beszélt, a *hangzó* nyelvről; hiszen egy másik érzékterületre (a látására) kell áttennie azt, ami jellegzetesen az egyikhez (a hallásához) kötött, a szemén át próbálva elérni így a fület. Ezért (is) kivételes lehetőség a beszédkultúra ápolásában a hajdan Péchy Blanka kezdeményezte Beszélni nehéz! című rádiósorozat, amely ez év márciusában töltötte be tizenötödik évét, közelítette meg negyyszázadik adását, s ért el éppen az ezredik magyarázva kifejtett (akár így is mondhatjuk: kifejtve magyarázott) élő, a rádióban elhangzott, onnan kiemelt s eredetiben reprodukált példamondatáig.

Amde ha nehéz is, meg kell kísérelnünk időnként írásban is felhívni a közfigyelmet arra, hogy az általános kulturáltságnak része (volna) az élőbeszédbeli igényesség is, s ezért aligha tekinthető fejlődésnek minden változás, még ha egyre mélyebben szűrődik is be nyilvános megnyilatkozásainkba. – Most csak az elterjedtebbek közül emelünk ki két csoportot. Az egyik a *hangtorzításoké*, erre a rádióban elhangzott adások hangszalagjainak átszűrése adta az anyagot; a másik a *szótesttorzításoké*, ezt szerzője egy tudományos értekezés vitáján mondta el, amely „lazítási folyamatok” elnevezéssel inkább csak elemezte, mintsem bírálta ezt a jelenséget. A kettőnek együttes bemutatása önként kínálkozik.

A rovatszerkesztő

A hangtorzításokról

Tudjuk (tudnunk kellene): a magyar beszédhangoknak – magánhangzóknak is, mássalhangzóknak is – szótest-megkülönböztető értékű jellemzője az időtartam: más a *bal*, mint a *bál*, s más a *sok*, mint a *sokk*. A kevésbé igényes beszédből mégis sok bizonytalanság beszűrődik a rádióba is. (Az innen vett mondatokat idézőjelbe teszem, a kérdéses szavakat dőlt betűvel emelem ki.)

Szabály szerint a *víg* melléknév meg a *bíz*ik ige töváltó. Mégis hallunk ilyeneket: „Ezzel *víg*asztaljuk magunkat”, „Oda kéne menni hozzá és *megvíg*asztalni”. Helyesen: *víg*asztalni. S ugyanígy: „Es még *bíz*tattott is”. Valójában: *bíz*tattott. Tövéltő ez is: *ró*, de: *rovok*. A norma szerint tehát nem így: „amiket *ró*vására írtak”, hanem így: *rovására*. – A ritkább képzők alakja esetenként változó. Rövid a magánhangzó a *megúj*hódik származékban, hosszú viszont ebben: *bű*nhődik. Felcserélésük tehát szabálytalan ezekben: „a magyar *megúj*hódás útjának”, és: „a rossz *megbű*nhődik”.

Dunántúlias az *í*, *ú*, *ű* rövid ejtése ilyenekben: *íg*éretéhez *hí*ven elküldi *megbíz*ottját”, köznyelven: *íg*éretéhez és *hí*ven és *megbíz*ottját. Hasonlóan: „az *elm*ulás, az *ö*regség *szomor*úságával szemben”; így jó: *elm*ulás és *szomor*úság. Az *-ít* képzőben a magánhangzó rövidsége a *-t* hosszúságával társul: „a *puszt*ítást is”, „*rögt*ön *ált*alánosít”, szabályosan: *puszt*ítást és *ált*alánosít. – Nyelvjárásos az ilyesféle hangzónyújtás is: „*Önnáll*óan dolgozom”, „*Azó*ta *önnáll*óak lettek”. Igényes ejtésben az *n* rövid, az *l* hosszú; tehát: *önnáll*ó. – Inkább népies stílusúak ezek: „*Azért* tehát, ami *tő*lem *tell*ik, amennyi *tell*ik”, valójában: *tel*ik; és „*biz*onyára jó adag a *fér*fikérkedés”, ami jobb így: *biz*onyára. – Nem ritka, de indokolatlan magánhangzónyújtások még: „A *pó*sta kábelügyelete”, „Ott, középén a *bú*ra”, „A *zártbú*rás világítórendszer”; köznyelvi alakjában: *posta*, illető-

leg: *bura*. Alkalmibb, de nem kevésbé helytelen a *lú*sta meg a *tó*borzás ebben a formában: „már *lú*sta volt ahhoz, hogy...”, „a munkatársi gárda *tó*borzásával”.

Mókásan átértelmezi a hangzónyújtás a következő szavakat: „*Él*énk *ví*szhangja volt”, „Maga a *ví*szhang sem” (az ember a víz hangjára gondol *ví*sszhang helyett); és: „a pavilon egy *folyó*sóval kapcsolódik a főépülethez” (ami *folyó* sót sejtet *folyosó* helyett).

Csak a gondatlan lazaság magyarázza a *fennáll* *n*-jének meg az *erről* *r*-jének rövidülését ezekben: „az igény ... *fen*ál”, „*eről* ... rendeletmagyarázatot hallanak”. – Talán ezt kívánják ellensúlyozni az efféle nyújtások: „most találkozik *el*összör” és: „komoly *essé*lye van”. S persze a *lét*ére is jobb rövid *t*-vel, mint így: „28 éves *lét*ére”.

Többeket (hivatásos beszélőket is) jellemző képzési hiba, hogy *sz* vagy *s* előtt az *r* alig pereg, szinte elnyelődik. (Ezt felemeléssel éreztetjük.) Ilyenekben: „Ha a *ko*’szerűségről esik szó” és: „a *va*’sói szerződés”; bár mások ki tudják mondani így: *kor*’szerűség és *varsói*.

Olykor egy-egy szótag értékű magánhangzó marad ki vagy torzul el. Mint itt: „*ideg*lenesen a kommentátorok vették át a szót”, „*ideg*lenesen más munkakörbe helyezték”. Talán mondanunk sem kell: *ideig*lenes, öt szótaggal. – Megrögzött hiba ez is: „Szeretnék egy nagyobb *hely*séget”. Aztán kiderül: nem nagyobb falut szeretnének, csak nagyobb szobát, azaz: *hely*iséget.

A mindennapokban, a magánéletben keveset tördünk ezekkel. Azután belénk idegződnek, s velünk jönnek a közéletbe, a nyilvános megnyilatkozásokba. S félő: mai magánéleti faragatlanságunk, igénytelenségünk holnapra normává lesz!

Deme László

A szótesttorzításokról

A beszédbeli torzítások tényét két oldalról kell szemlélni: a képzés és az érthetőség szempontjából. Az agy rendkívül gyorsan, egyszerre szervezi meg az elmondandó szöveg minden paraméterét – ezért megvan a teljes áttekintése –; de ugyanakkor megfelelően adagolt pillanatokban adja ki a parancsokat a motorikus megvalósítás teljesítésére. A hangzó beszédben azonban folyamatosan összekötött, sőt összefolyó hangelemek láncolatáról van szó, ami eleve megköveteli a folyamatos átmenetek közben bizonyos pótlásokat, rövidítéseket, csonkításokat. A baj ott kezdődik, ha az ejtésbeli változtatások – mondjuk így: torzítások – túlmennek azon a határon, amelyen belül az agy a helyesbítéseket el tudja végezni.

Véleményem szerint a mai gyakorlatban a két legsúlyosabb ejtési hiba (a vitatott mű megnevezéseit használva) a *törlés* és a *kihagyás*. Mint amatőr nyelvész, hosszú évek óta figyelem a kapkodó, hadaró beszéd szótagkihagyásait a köznap beszédben, a rádió és televízió riportszerű beszélgetései során, és próbálom ennek okát keresni. – Először néhány elhangzott példát említek. A rádióból, egyetlen napról: *részvénytárság, megatt* (megavatt), *váltatos, letőségek, tizer* (tízezer), *rendküli, kivitező, vállat*. A televízió egy napjából: egy funkcionárius beszédanyagából: *pártsetek, pártbittség, pártértézet, társalmi, állásfoglalás, érdekképviseti, tizenhadik* (tizenhatodik), *társalmi setek, egy-szen* (egyszerűen), *szetné* (szetretné), *elsorban*.

Alig hiszünk a fülünknek, amikor egy „illetékes” *alumipari*, egy püspök *társalom*, a pénzügy-miniszter-helyettes *szocista*, egy orvos *nőgyászat*, egy tanár *törtemtanítás*, egy állami díjas *nevetes, gyakati, válkozások, pillatban* szótöredékeket használ nyilatkozatában.

Felületes megfigyelések szerint általában öt vagy annál több szótagú szavakból az egymás utáni azonos vagy hasonló, rendszerint CV (azaz mássalhangzó+magánhangzó képletű) szótagok esnek ki, bár előfordulnak

változatosabb törlések és kihagyások is. Törölhető akár magán-, akár mássalhangzó: a *ba/be* a *ban/ben* helyett már szinte nyelvi változat, sokszor hallható a *példul* még lassú beszédben is, hallottam már következetesen használni a *pézem* szócsonkot. Kieshet két szótag, például: *osztását* (osztályozását), vagy nem CV típusú szótag: *szocista*. Nem következetes az elhagyás stratégiája sem. Jól emlékszem, hogy Gömbös Gyula egykori miniszterelnök mindig a *külpolika* és *belpolika* formát használta (magam hozzátehetem tőle ezt a formát: *középrőpai polikám* – D. L.); s most az országgyűlésben többször hallottam a *pártpolika* szót. – Persze vannak a szövegben valóban veszélyeztetett helyek, mint a már említett egymás utáni hasonló szótagok, a hangsúlytalan helyek, és általában a hosszabb szavak közepe.

És az ok? Elsősorban könnyítés, nyelvkényelem, felületesség. De idegi oka is lehet: zavartság, kapkodás, sietség. A pszichológiai helyzet – hogy mások is hallják – nagyjából azonos a rádiónyilatkozó meg a fölvevő helyiségbe zárt „spontán beszélők” esetében. Végül filozófiai ok is elképzelhető: törekvés a hamis értékek, úgymond időmegtakarítás vagy rövidség megvalósítására. Sajnos, eredendő ok a nevelési rendszerünk kisiklása, az iskolai írásos tesztek, az egyetemi írásbeli beszámolók, általában: a beszédről leszoktató módszerek. A mai átlagember rossz szónok és rossz társalgó: sűrűn ismételi, sok fölösleges szót használ, keresi a megfelelő kifejezéseket, s az elvesztett időt kapkodással, hadarással pótolja. Egyébként ezt hallja a hírszolgálatokban, s a sportközvetítések során is.

Ismételten hangsúlyozom: a lazítások egy részét kevésbé tartom szoros értelemben vett nyelvi jelenségnek, inkább társadalmi kulturálatlanságnak. Foglalkozni kell velük, tanulmányozni őket; de tegyünk valamit az okok feltárása és a gyógyítás érdekében is.

Tarnóczy Tamás

Diákújságíróknak, diákrádiósoknak

Az iskolai életben sok helyen már szerepe van, másutt pedig szerepe lehetne a diáksajtónak, a diákrádiónak. Ezek a helyi kis kommunikációs eszközök a tájékoztatás, az önkifejezés remek lehetőségei, a közéletiség, a stílus csiszolásának a terepei. Mindehhez azonban sokszor szükség van támogatásra, segítségre. Ezért alakult meg a Diákújságírók Országos Egyesülete.

Az egyesület össze kívánja fogni a fiatal diákújságírókat, diákrádiósokat, a nekik segítő pedagógusokat, illetve a diákújságírást iránt érdeklődő, a fiatal tehetségekre figyelő országos tömegközönséges eszközök munkatársait. Szakmai segítséget, oktatást, tanácsadást, tehetségkutatókat, érdekvédelmet és sok-sok hasonló dolog iránt érdeklődő fiatal talál az, aki belép az egyesületbe. Rendszeresen megjelenik, s minden tag megkapja a DUE Hírek információs kiadványt. Tanfolyamok, táborok, hétvégi vidéki szakmai szemináriumok, sajtónap, kazettaküldő szolgáltatás, diáksajtó-tájékoztató – mindegyik szerepel az egyesület programjában.

Belépési nyilatkozat az egyesület címén kérhető (Budapest, Bimbó u. 7. 1022). A tagok diáksajtó-igazolványt kapnak.

(B. G.)

Éber szemmel, füllel

KÖZÉPFOKÚ nők lakást adok kevés házimunkáért. „Nyugdíjas” jeligére.
..... Ady Endre u. 8.

Alapfokú nők kíméljenek! Persze egy felsőfokú esetleg számításba jöhet. (Balázs Gergely olvasónk „észlelte” a Petőfi Népe 1991. január 11-i számában.)

A visszaidegenítés van soron!

Mivel a sportnyelv sorsa szívügyem, elszomorodva látom, milyen gyors tempóban kezd el elveszíteni magyaros jellegét. Különösen fájó, hogy egyre több idegen eredetű és ma is idegen hangzású sportszó árasztja el újra sportnyelvünket.

1. Először azokról a szavakról szólok, amelyeknek már régóta ismert, találó, szép magyar megfelelőjük van, a sportvilág azonban egyre gátlástalanabban csempészi vissza helyükbe egykori idegen hangzású megfelelőiket. Közéjük sorolom például a következőket: *klub, meccs, asszózó, tréner, tréning, boks, ring, center, bekk, korner, taccs, fault, drukker*. Ami engem illet, ezeknek a sportszavaknak a többségét csak felnőtt emberként ismertem meg. Amikor kamaszkoromban (a negyvenes évek végén) a sportra és a sportújságolvasásra rászoktam, ezeket a szavakat nem olvashattam leírva, még egymás közt sem használtuk őket. Kezdő sportolóként *egyesület*-nek voltam a tagja, nem klubnak; *edzés-re* jártam, nem *tréningre*; *edző* oktató, nem *tréner*. Akkoriban *középcsatár*-nak hívták a centert, *hátvéd*-nek a bekket; *vívásban csörté*-nek az asszót; a *boks* neve *ökölvívás* volt, a *ringé szorító*; mi, *szurkolók*, nem *drukkerok* voltunk; *mérkőzés*-ekre jártunk, nem *meccsek*re. Attól tartok, ha továbbra is hétmérföldes csizmában szaladunk vissza a múltba, hamarosan idegen nyelvi órákon kell majd tanítani iskoláinkban a sportnyelvet, hogy az ifjúság megérthesse a sportsajtó közleményeit.

2. Sokan azzal érvelnek, hogy az idegen hangzású szavak jó része mellőzhető a művelt ember nyelvében, s ez igaz is, ha például a *technika, mechanika* szavakra gondolunk. Mások arra hivatkoznak, hogy az idegen szavak stílusátása színesítheti beszédünket. Ha arra gondolok, hogy a *sikk* és a *nett* szavakat nem tudnám igazán jól visszaadni magyar megfelelőjükkel, ezzel is egyetértek. Bolondság volna például a *rúzs*-t vagy a *púder*-t újra *szájfesték*-nek és *rizspor*-nak visszamagyarítani; ám ugyanolyan bolondság lenne a *csapat* szót *team*-nek, a *szóvetési kapitány*-t *team-chef*-nek nevezni. A bevált magyar sportszavakat idegen elődjükkel fölcserélni éppenséggel nem műveltségre és magas fokú stílusérzékre, hanem annak az ellenkezőjére vall. Ennek a felfogásnak, sajnos, máris mutatkoznak elszomorító következményei: a *dancs* és a *dancsol* kiveszett sportnyelvünk-ből, a *falt* (*fault*) és a *faltol* (*faultol*) uralkodik helyette; a bajnoki táblázat tabella lett.

3. Még nagyobb azoknak a sikerült, korábban magyarított sportszavaknak a száma, amelyek ma már csak megtűrt elemek a sportnyelvben, illetve napjainkban veszítik el korábban megszerzett polgárjogukat.

Vagy együtt kezdik emlegetni őket (zárójelben vagy anélkül) az idegen névvel, vagy felváltva (olykor egy tudósításon belül is) hol magyarul, hol „idegenül” írják le őket. Ez a módszer eredményesnek bizonyult a nyelvújítás során az új magyar szavak bevezetése érdekében, most azonban épp ellenük fordul a „régén bevált” gyakorlat: az idegen szavak terjedését segíti. Pedig a magyar alakokat jól ismeri, sőt a többségét használja is a sportbarát közönség, kár megőlni őket. Íme néhány közülük: *turf=lóverseny, bukméker=fogadó(iroda), galopp=ügető* (már beceneve is született: *ügcsi*), *rakett=ütő, vízipóló=vízilabda, hoki=jégkorong, dzsúdó* (sőt judo is!)=*cselegáncs, kondíció=erőnlét, káo* (k. o. az ökölvívásban)=*kiütés, sprinter=vágtázó, play off=rájátszás, grand prix=nagydíj*.

4. Védelmet igényelnének a legújabb magyar sportszavak, amelyeket vétek a régi idegennel helyettesíteni. Hisz nem verhetnek gyökeret nyelvünkben, ha nem kapnak elsőbbséget. Példaként bemutatok néhányat ezek közül, amelyeknek a használatában még mindig tévovázik a sportnyelv: *lovastusa=military, fallabda=squash, csúszókorong=curling, padlólabda=floor ball, hármaspóba* (hárompróba)=*triathlon*.

Ennél is szomorúbb, hogy jó pár, újabbban népszerűsödő sportágnak nem is keres nevet a sportsajtó: *bowling, karate, semi kontakt, full kontakt, tekvandó, kick box, kiokusinkaj*. Az is nehezen megy a fejembe, hogy a cselegáncsózók porondját (szőnyegét?) miért nevezik következetesen így a sportág szerelmesei: *tatami*.

Mostanában kap lábra egy új szokás: az olasz labdarúgást *calcio*, a szovjet válogatottat *szbornaja* néven nevezgetik. Nem értem, miért kell magyar újságokban olaszul mondani a *labdarúgás*, oroszul a *válogatott* szavakat.

5. Gyakori eset, hogy az idegen szó megmagyarosodik, azaz magyar végződésekkel ellátva vonult be a magyar sportszótárba.

Egyik-másik ma már kicserélhetetlen: *futballozik, kibekkel* (értsd: „kivédekezi”, végigvédekezi a mérkőzést). S ha kifogásolom is a *dopping* szó használatát a sikeres ajzószer helyett, a *doppingol* helyébe már nem tudnék találni, rövid, magyar megfelelőt ajánlani. Szívesen ideírnám a sajnos nem létező *karatés* szót azok megnevezésére, akik a *karatéka* névvel illet a sportvilág.

Semmiképp sem sorolnám viszont ebbe a csoportba az olyan magyaros formájú, de idegen elemeket, amelyek helyett már van bevált saját szavunk: *pólózik=vízilabdázik; hokizik=korongozik; centerez=bead, középre ível; meccsel=mérkőzik; aszszózik=vív; voliz(ik)=röptéz(ik)* (teniszből).

Az ilyen régebbiek mellé újabb „magyarosítások” is keletkeznek ahelyett, hogy valóban magyar szóval próbálkoznánk. Példaként említhetünk egy újabban terjedő szót, a *rakkolós*-t, amely a magyar képzők ellenére is bántóan idegen maradt. A csapatsportok barátai használják ezt a szót olyan együttesek minősítésére, amelyek sohasem adják fel, állandóan rohannak, rohamoznak. A *rohánás, rohamozó* szavak közül akármelyik beválna a *rakkolás, rakkolós* helyett. A motorsport iránt megnövekedő hazai érdeklődés hozta, hogy a *tuningol* ige terjedőben van. A *tuning* angol, motoros műszó, a motor teljesítőképességének a fokozását jelenti. A *tuningol* helyett a *főlerősít* ige kitűnően használható volna. Az autóversenyzőknek időnként be kell hajtaniuk a *boxutca*-ba, azaz arra a részre, ahol a szerelőállomások állnak. En a *boxutca* helyett is a *szerelőútca* összetettelt használnám: ugyanazt jelenti, s nekem kedvesebb, mivel magyarosabb.

6. Legfőképpen azt nehezményezem, hogy új (bár helyesebb így emlegetni: divatba jövő) sportfogalmakat fölöslegesen idegen szóval nevez meg a sportolók közössége. Az *ellentámadás* például gyakori taktikai megoldás lett a labdarúgásban, de kezdettől fogva nem magyar szóval népszerűsítette a hazai sajtó. Még egy-két év (netán egy évtized!) s a magyar gyerekek közt aligha akad majd olyan, aki tudni fogja, hogy a *kontraakció* és a *kontra magyar ellentámadás*-t, *visszatámadás*-t jelent. S talán máris akad olyan ifjú sportbarát, aki azt sem tudja, hogy a ma szinte kizárólagosan uralkodó (viszszacsempészet!) *akció* szó helyett a *támadás, kezdeményezés* szavakat használta valaha a sportnyelv. Pedig éppen a sportszakembereknek kellene tudniuk, milyen példamutató erőt jelent a szóhasználatuk. Ha egy 11-13 éves gyereknek ma azt mondom: *half, centerhalf*, eszébe sem jut, hogy *középpályás*-ra és *középhátvéd*-re gondoljon, annyira kihaltak ezek az idegen megnevezések a magyar sportnyelvből. Ahogyan a *libero* szó hallatán is talán csak az újfajta pelenkára gyanakszik a mai gyerek, mivel ezt a szót is kiszorította a találó *sőprőgető* elnevezés.

A sportnyelv magyarítását elsőként a Nemzeti Sport kezdeményezte 1931-ben. Győzelemre úgy segített az ügyet, hogy a jól sikerült szavakat „futtatta”, azaz soha többé a lapban nem nyomtatták ki a korábban használatos idegen szót. A volt Népsport visszavette nagynevű elődje nevét – de szép is lenne, ha a magyarító szokásához is visszatérne!

F. Kovács Ferenc

Kegyelemteljes ünnepek

Napjainkban, az idők megváltoztával egyre több olyan kifejezés kerül a nagy nyilvánosság elé, mely az utóbbi évtizedekben ilyen helyen alig-alig vagy nem is hangozhatott el. Most elsősorban a vallással, hittel, egyházi élettel kapcsolatos szavakra gondolok. Élték ezek természetesen ez alatt az idő alatt is, csak szűkebb keretek között: egyházi vagy bensőséges családi, baráti körben. Így lehetnek olyanok, akik nemigen találkoztak velük, vagy ha mégis, pontosabb értelmüket nem ismerték, nem ismerik. – A legújabb társadalmi változásoknak jellegzetes nyelvi vetületei is vannak. Ezek közé tartozik tehát az a jelenségcsoport is, hogy a rádió, televízió, újság, előadói műsor, iskolai ünnepség: mind olyan helyszín lett, ahol a vallásos élet szavai, egyházi és bibliai kifejezések megjelennek, továbbá, hogy e szavak gyakorisága sukfelé megnövekszik, s végül így e szókincsrétég ismertebbé válik; olyanok is találkoznak vagy akár élnek vele, akik ez idáig nem.

Az elmúlt karácsonyi ünnepek sok példával szolgáltak. A tévében sokszor esett szó az *ádvent*-ről, újságban is olvashattunk hirdetést az *ádventi köszorúk* megrendeléséről. – Rádió is, televízió is szólt a *betlehemezés* népi szokásáról meg a kis *betlehemek* készítéséről (ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy ezeket a jászol körüli kis figurákat, betlehemi életképet jószerivel csak nálunk hívják *betlehem*-nek, más nyelvekben inkább a *jászol* megfelelő nevével illetik). – Megemlékeztek nyilvánosan az *aprószentek*-ről, az *aprószentek ünnepéről* is. – És hallhattunk több *Ave Mariá*-t (még az az énekesnő is elénekelte, mint mondta, régi vágya beteljesüléseként, aki dalának és könyvének címe nyomán arról nevezetes, hogy ő bizony nem apáca). – A *szenteste* szó idén egyértelműen jelölhette (szinte mindenütt így és igen gyakran említve) azt a napot, amelyet régtől fogva így hívnak igen sokan, de a nyilvános megnevezésben a korábbi években más szavakkal írták körül (*karácsony estéje*, *huszonnegyedike este*). (Az már nem nyelvi hiba, hogy volt most olyan is, aki hirdetésében összekötötte a *szentesté*-t az akkorra ajánlott *szexmasszázs*-zal; bár bizonyos, hogy a szóhasználat, e két kifejezés-

nek az egymás mellé állítása is fokozta a hirdetés keltette megütközést.)

„*Kegyelemteljes ünnepek! Kegyelemteljes karácsonyi!*”: e szavak régen megszokott kifejezései voltak az ünnepkörnek, hallhatók egyházi szertartásokon; de az egymásnak szánt jókívánság szavai is lehetnek, lehetnek, régebbi képeslapoknak szokásos felirata is voltak. A *kegyelem* szó ebben az összetételben az isteni jóakaratot, isteni kegyelmet, áldást jelenti, a *malaszt*-ot (l. *malasztal teljes*); a vallásos irodalomban a bűnbocsátó isteni szeretetet megnevező igen régi szavunk. Bizonyára többen vannak, akik nem ismerik, s még többen, akik nem használják ezt a kifejezést. Mostanában viszont – a terjedő „újabb” szóhasználat nyomában – annak is szájára jöhet, akinél az ilyesmi korábban nem volt szokásos. Ilyen esetben meg is csúszhat a nyelv; így adódhatott talán, hogy egy időseknek szóló zenés tévéműsor zárószava ez lett: „*Kegyeletteljes ünnepeket kívánok!*” A *kegyelet*: a halottakra való tiszteletteljes emlékezés szava (vö. *kegyeletteljes búcsút* vettek; a *kegyelet* virágai). A karácsony viszont (kinek-kinek hite szerint) az újjászületésnek, a fény megszületésének, illetve Jézus születésének az ünnepe, általában az örömteli szeretet jelképe. Ezért éppenséggel nem a halált és szomorúságot is felidéző *kegyelet* szó a megfelelő jelzője.

Mi lehet az ilyen tévesztés oka? Mindenekelőtt a két szó hangalaki hasonlósága (*kegyelem* – *kegyelet*) s az is, hogy ugyanazzal az utótaggal (*teljes*) kiegészíthetők. Ezenkívül mindkét szó hasonló hangulati körbe tartozik, ünnepélyesek és bizonyos emelkedettséget jeleznek. Olyan rétegébe tartoznak szókincsünknek, melyet ritkán használunk. És kivált ritkábban használtuk nemrégiben még e kifejezések közül azokat, amelyek vallásos vonatkozásúak, vagy ilyen vonatkozásuk is van. Így azután könnyen elmosódhattak, vagy sok emberben nem is tisztázódtak az efféle kifejezések és pontosabb jelentéseik, – mostani alkalmi előkerülésükkor ezért könnyebb összetéveszteni vagy eltéveszteni őket. – Járjon érte egyelőre „*kegyelem*”.

I. Gallasy Magdolna

Mondatfonetika

Előtanulmányok a Kiejtési Kézikönyvhöz

Elekfi László és Wacha Imre kiadásra váró közös munkája, a Mondatfonetika nem annyira tudományos és normatív bemutatása a beszédet értelmesse tevő mondatfonetikai eszközöknek, hanem inkább a helyes, igényes beszédre vezérlő kalauz. Ismerteti a mondatfonetikai eszközök formáit, funkcióit; szól a használatukkal kapcsolatos gondokról, vétségekről, babonákról. Az alapfogalmakat megmagyarázva, az elemi egységektől halad a bonyolultabb jelenségek felé. Így vezeti el olvasóit

azon az úton, mely a szöveg értő-értető megszólaltatását eredményezheti. Olyan szövegelemző és -feldolgozó módszert mutat be, mely lehetővé teszi a gondolatoknak helyhez, alkalomhoz, partnerekhez illő tolmácsolását.

A kötetet főleg magyar szakos tanároknak, a beszéddel hivatásszerűen foglalkozóknak és a közélet nyilvánossága előtt megszólalóknak ajánljuk, elengedhetetlen segédkönyvként a beszédművelésnek és a retorikának.

A mintegy 600 gépelt lap terjedelmű kézirat azonban csak akkor láthat napvilágot, ha találunk olyan kiadót, melynek rentábilis lesz a munka megjelentetése. Ennek egyik feltétele, hogy tudjuk, hány példány megvételére lehet számítani. Kérjük tehát olvasóinkat, jelezzék címünkre, hogy – megjelentetése esetén – meg óhajtják-e venni a Mondatfonetika című tanulmánygyűjteményt. Ismertetésünk tehát egyúttal előfizető, vásárlók toborzása is.

A szerk.

A Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága

A Csemet életéből

Szomorú, bár kevesek számára meglepő tény, hogy a magyar nyelvvel való törődés intézményes lehetőségei éppen ott a legkorlátozottabbak, ahol nyelvünk egészséges fejlődését a legnagyobb veszély fenyegeti – a Magyarországgal határos, nagyszámú magyar kisebbségeknek ott-hont adó országokban.

Nincs ez másképpen Csehszlovákiában sem, ahol az iskolán kívül alig találunk olyan állami intézményt, amely a magyar nyelv oktatását vagy kutatását feladatának tekintené, pedig az országban legalább hatszáz magyar él. Sajnos, a nyelvenntartás legfontosabb eszköze, a magyar tananyelvű iskola sem áll mindig hivatása magaslatán; s ráadásul hatósugara nem is terjed ki mindenkiire, mivel a magyar fiatalok egy része egyáltalán nem részesül anyanyelvű oktatásban; az iskolán kívüli nevelési intézményei pedig nincsenek tekintettel a nemzeti kisebbségek nyelvi igényeire. Ami a kutatást illeti, a helyzet még vizsgálatlanabb: hungarológiai intézet nem működik Csehszlovákiában, a Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében egyetlen magyar nyelvész sem dolgozik, a felsőoktatási intézmények magyar tanszékeinek működő néhány nyelvész pedig munka- (és szabad) idejének nagy részében elsősorban tanár, s csak egy kis részében kutató.

E tények ismeretében tudjuk igazán megítélni a Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társaságának jelentőségét.

A Társaság nem a semmiből jött létre 1990 tavaszán. Előzményeként tartjuk számon az 1967-től néhány évig működő elődszervezetet, a Csehszlovákiai Magyarok Nyelvművelő és Nyelvjárásgyűjtő Társaságát, valamint ennek megalakulása előtt, majd jogellenes megszüntetése után a Csemadok Központi Bizottsága mellett létesített nyelvi szakbizottságot.

Az Anyanyelvi Társaság tevékenysége három nagy területet ölel fel: a nyelv kutatását, a nyelvi ismeretterjesztést és a nyelvi érdekvédelmet.

A nyelv kutatása két feladatkörre összpontosul. Az egyik a csehszlovákiai magyarság nyelvi hagyományainak feltárása, így pl. a pusztuló-átalakuló nyelvjárásokban, a hely- és személynévekben rejlő, nyelvi-nyelvtörténeti, néprajzi, történeti szempontból felbecsülhetetlen értékű nyelvi kincsek megmentése az utókor számára. A másik nagy feladat a mai, élő nyelvhasználat sokoldalú vizsgálata, így pl. a Csehszlovákiában beszélt magyar köznyelv, illetve a különféle regionális változatok feltárása, a magyar-szlovák kétnyelvűség nyelvi következményeinek fölmérése, a társadalmi nyelvváltozatok és nyelvhasználati formák kutatása (csoportnyelvek, szaknyelvek, hivatalos nyelvhasználat, a tömegtájékoztatási eszközök nyelve, a tankönyvek és egyéb kiadványok nyelvi sajátosságai).

A nyelvi ismeretterjesztés különleges fontosságát az adja, hogy hemzsiségi körülmények között a beszélők jó része kétnyelvű, azaz anyanyelvén kívül még egy másik nyelvet is rendszeresen használ (esetünkben többnyire a szlovákot). Ez nemcsak azzal jár, hogy az emberek kevesebb időt tölthetnek anyanyelvük „gyakorlásával”, hanem azzal is, hogy a második nyelv alandoan hat anyanyelvükre. A nyelvi ismeretterjesztés egyik célja, hogy az így adódó kedvezőtlen nyelvi fejlődést megpróbálja legalábbis lassítani.

A csehszlovákiai magyarok számos olyan fogalmat is kénytelenek megnevezni, amely a sajátosan csehszlovák társadalmi, politikai, gazdasági élethez, annak intézményrendszeréhez kötődik, s így jelölésére sokszor nincs is magyar szó. Ilyen esetekben a nyelvi ismeretterjesztést tudatos szóalkotó tevékenység előzi meg.

Ami a nyelvi érdekvédelmet illeti, kétségtelen, hogy ez elsősorban a politikai pártok és

mozgalmak feladata, nem az Anyanyelvi Társaságé. Mivel azonban a csehszlovákiai magyarság nyelvi gondjainak végső soron nyelven kívüli okai vannak, a Társaság kötelességének tartja, hogy hallassa hangját azokban az esetekben, amikor a nemzetiségpolitikai gyakorlat a magyar nyelv háttérbe szorításának irányába hat. (Ezt tette a Társaság választmányja, amikor nemrégiben nyelvi szempontból értékelte a szlovák parlament által elfogadott, a magyar nyelve nézve diszkriminatív nyelvtörvény lehetséges következményeit, s ezzel kapcsolatos állásfoglalását a sajtóban nyilvánosságra hozta.)

A kutatással és ismeretterjesztéssel kapcsolatos tennivalók ellátására a Társaság szakcsoportokat szervez; jelenleg öt működik: nyelvi ismeretterjesztő, terminológiai, nyelvjáráskutató, helynévkutató és kétnyelvűség-kutató. A Társaság tevékenységének „leglátványosabb” megnyilvánulásai az **állandó rendezvények**. Ezek közül a legismertebb az 1968 óta Kassán évenként megrendezett Kazinczy Napok (korábbi nevén Kazinczy Nyelvművelő Napok). E rendezvényhez kapcsolódik a szép magyar beszéd versenyének országos döntője is. Érdemes még megemlíteni az egyes szakcsoportok által szervezett **sakkszemináriumokat**. A legnagyobb múltra a nyelvjáráskutató és helynévkutató szakcsoport közös szervezésében évente megvalósuló dialektológiai szeminárium tekint vissza; ennek legfőbb feladata, hogy szakmai alapismeretekkel lássa el az önkéntes nyelvjárás- és helynévgyűjtőket. Az itt szerzett tudást a résztvevők egy része a rendezvény után azonnal fölhasználhatja; a szemináriumot ugyanis egyhetes nyelvjárás- és helynévgyűjtő tábor követi.

Az elmúlt esztendőben a föntiekben kívül a terminológiai szakcsoport szótártani, a kétnyelvűség-kutató szakcsoport pedig kétnyelvűségi szemináriumot szervezett, nemzetközi részvétellel. A jövőben a Társaság újabb rendezvényekkel szeretne gazdagítani a nagyközönséget. Így pl. a Könyvbarátok Társaságával közösen már az idén egyhetes nyári gyermektábort szeretne szervezni a magyar nyelv és irodalom iránt érdeklődő iskolásoknak.

A tudományos kutatás bázisának kiszélesítését szolgálják a kétvétenként kiírt nyelvjárás- és névgyűjtő pályázatok. A Társaság tevékenységének minél szélesebb körre való kiterjesztését szolgálják – a sajtó és a rádió mellett – a **kiadványok** is. Eddig elsősorban módszertani jellegű segédanyagok jelentek meg sokszorosított formában, ám a Társaság már az idén **Anyanyelvi Füzetek** címen önálló kiadványsorozatot is szeretne indítani.

E sokrétű tevékenység anyagi terheinek nagy részét a közelmúltig a Csehszlovákiai Magyarok Kulturális Szövetsége vállalta. Azonban az e szervezetenek nyújtott központi támogatások elapadtával az Anyanyelvi Társaság is egyre inkább kénytelen lesz más anyagi forrásokra támaszkodni.

A Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társaságába bárki beléphet, aki rokonszenvez céljaival; végzettségre, állampolgárságra, nemzetiségre való tekintet nélkül. A Társaság szívesen látja soraiban a Magyarországon vagy a világ bármely táján élő, felvidéki származású magyarokat éppúgy, mint azokat is, akik közvetlen felvidéki kapcsolatok nélkül, „csak” a közös anyanyelv okán osztoznak gondjainkban, s nem utolsósorban a nyelvünket ismerő és szerető, azt külföldön népszerűsítő, gondjaink iránt fogékony más anyanyelvűeket. A Társaság címe: Anyanyelvi Társaság, Csemadok OV, Nám. 1. mája 10–12, Bratislava; az irányítószám: 815 57. Tel.: (42–7) 52807; 53517, 53394.

Lanstyák István

A Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága az elmúlt esztendőben – szokásos rendezvényei mellett – hagyományteremtő céllal két új szemináriumot szervezett: az egyiket a szótárkészítés, a másikon a kétnyelvűség időszéri kérdéseit vitatták meg.

November 24-én és 25-én a Pozsony melletti Szencen a Társaság terminológiai szakcsoportját az a döbbenetes tény készítette szótártani tanácskozásuk megrendezésére, hogy mindmáig nem létezik magyar-szlovák, szlovák-magyar nagyszótár, sőt még korszerű kézisztótár sem (miközben a csehszlovákiai magyarokat szüntelenül elmarasztalják „gyöngye szlovák tudásuk” miatt). A szeminárium fő témája a szótárkészítés elméleti és gyakorlati kérdésköre volt (ezzel foglalkozott a varsói *Elzbieta Artowicz*, az eperjesi *Juraj Furdík*, a párkányi *Bartusz Gyula* előadása); ennek keretében a résztvevők áttekintést kaptak a magyar-szlovák és magyar-cesh szótárak készítésének történetéről (a budapesti *Käfer István*, a szenci *Csuka Gyula* előadásából), megemlékezve a nagyszótár létrehozására irányuló egyéni – túlzás nélkül mondható, hogy heroikus, ám intézményi háttér és hatósági jóindulat hiányában törvénytörően kudarca iránt – erőfeszítéseiről (a pozsonyi *Koncsol László* előadása).

A tanácskozás résztvevői nyílt levélben fordultak a szlovák és a magyar kormányhoz azzal a kéréssel: teremtsék meg a szlovák-magyar, illetve magyar-szlovák nagyszótár összeállításához szükséges anyagi és intézményi feltételeket.

Egy héttel később, december 1-jén, Pozsonyban a kétnyelvűség-kutató szakcsoport rendezett szemináriumot, melynek magyarországi, kárpátaljai, erdélyi, vajdasági, burgenlandi, németországi és csehszlovákiai – magyar és szlovák – résztvevői a kétnyelvűség számos problémájával foglalkoztak. Így pl. a kétnyelvűség-kutatás módszertani részleteivel (a budapesti *Kontra Miklós* előadása), a Kárpát-medence egyes régióiban, valamint a szóránymagyarság körében végzett kétnyelvűség-kutatásokkal (a budapesti *Bartha Csilla* és a pozsonyi *Szabó Mihály Gizella* előadása), a közéleti kétnyelvűség gyakorlati érvényesítésével (az újvidéki *Horváth Mátyás* előadása, a maribori *Varga József* – távollétében felolvasott – előadása, a szombathelyi *Vörös Ottó* hozzászólása), a kétnyelvűségi kutatások tudománytörténeti előzményeivel (a budapesti *Fülei-Szántó Endre* – távollétében felolvasott – előadása, a pozsonyi *Zeman László*, valamint *Vörös Ottó* hozzászólása). A vitában a részt vevők nagy figyelmet szenteltek a kétnyelvűség következtében létrejövő nyelvi kölcsönhatásnak (a pozsonyi *Jakab István*, a kolozsvári *Szilágyi N. Sándor* és *Józsa Nagy Mária*, az ungvári *Pedruk János* hozzászólásai), de szóba kerültek a szókölcsonnás pszicholingvisztikai vonatkozásai is (*Szilágyi N. Sándor* hozzászólása).

A rendezvény sikeres megszervezésébe bekapcsolódott a pozsonyi Komensky Egyetem magyar tanszéke, az anyagi terheket pedig – a Csemadok mellett – a Pozsonyi Magyar Kulturális Központ és a Magyar Diákszövetség vállalta.

–áki–

Divatszavak 1988–1990-ben

A rendszerváltás szavai

Talán a legtöbbet szerepelt szó a politikai és közéletben maga a *rendszerváltás*: nevezték *békés-nek*, *csöndes-nek*, *vértelen forradalom-nak*. A korábbi rendszert *puha diktatúra-nak*, *kádárizmus-nak*, *pártállam-nak*, amelyben az *állampárt* uralkodott, sőt *országol-t*. Gyakori kifejezés volt az 1988–1990 közötti időszakban: a *pártállam lebontása*.

Ezzel együtt az új politikai berendezkedés (elit) fő programja és kulcsszava: az *Európa-ház* (nem kell ugyebár egy konkrét épületre gondolni). És a további ehhez kapcsolódó kifejezések: *európaizálás*, *Európához való fölzárkózás* (csatlakozás), az *Európába menő vonat*. Ezzel szemben jelent meg a *balkanizálódás* képe. Ez az „európaizálás” sokféle leegyszerűsítést rejt magában (mint általában a divatszavak, amelyeket kritika nélkül alkalmaznak), sokan tiltakoznak is ellene mondván: Magyarország mindig Európában volt; idézhetnénk Csaplovics János több mint másfélszázados bölcs mondását: „Magyarország Európa kicsinyben”.

Az *Európa-ház*-ban a történelmi események hatására (romániai forradalom, a berlini fal lebontása, a német egyesítés, a lett-litván-észt önállósodási törekvések, a Szovjetunió „libanizálódása”) átrendeződés folyik. A világsajtó címdalain szereplő téma sokáig, egészen az *Oból-konfliktus-ig*: a kelet-közép-európai országok forradalma, egy esetleges új *Marshall-terv*, a születő demokráciákat fenyegető *adósságválság*. Többször röppennek föl hírek a *Varsói Szerződés* feloszlásáról, a *KGST megszűnéséről* és a NATO-hoz, illetve a *Közös Piac*-hoz való esetleges csatlakozásról. Új politikai próbálkozások: *Pentagonale* (Duna-Alpok ötoldalu együttműködés), *Duna-Adria csúcs*.

A politikai közéletben a legtöbbet emlegetett események a többszörös *választás*-ok voltak. A kialakult pártstruktúra (a választásokon győztes hat párt) megszokott parlamenti tagozódása: *kormánypárt(ok)* és *ellenzék*. Sokszor hallani a *koalíció*-ban meglévő feszültségekről, valamint a *konzervatív-liberális* és *kereszténydemokrata-liberális* ellentét-ről és *értékrend-ről*. A választások egyik leg sikerültebb nyelvi hozadéka a jelölő- vagy ajánlócédula *kopogtatócédula* elnevezése.

A parlamenti élet a rendszerváltás folyamán a mindennapi beszélgetések témájává lett. Az egésznapos televíziós és rádiós közvetítések különösen a rendszerváltás elején és kiteljesedésekor népszerűséget növelő tényezők voltak. A *frakciók* és a *frakcióvezetők* érzékenyen figyelték a közvélemény minden rezdülését.

Az 1990-es esztendő pontosan dokumentálható politikai-közéleti divatszavává vált az angolból kölcsönzött *gate* szócska – (politikai) botrány értelemben. 1990 januárjában a kis magyar Watergate, a *Duna-gate* indította el a sort, amely az év folyamán a következőkkel bővült: *Szolnok-gate*, *Tisza-gate*, *MLSZ-gate*, *zollgate*, *külkergate*, *kukagate*, *zsarugate*, *privátgate*. 1991 elején még mindig keletkezett új alak: *Zágráb-gate*, *fegyvergate*. A Magyar Nemzet egyik publicistája a *Carlos-gate* kapcsán ezt a szójátékot alkotta: *Gate-ről gate-re*.

A parlamenti életben minden törvényjavaslat kapcsán lehetne divatszót mazsolázni. Mindenki számára emlékeztető marad a felszított ún. *hordó-ügy* (parlamenti bekibálás értelmezése), az egyik frakcióvezető habitusa pedig a parlamenti felszólalás új „műfajelnevezését” ihlette: ez lett a *torgyániáda*.

Az államigazgatásban sorra jelennek meg a följújtott régi, illetve vadonatúj megnevezések. Például a minisztériumok és a miniszterek elnevezésében: Művelődési és Köznevelési Minisztérium, Földművelésügyi Minisztérium, Szociális és Népjóléti Minisztérium; illetve Állami Vagyonügy-nökség, Kárpótlási Hivatal, tárca nélküli miniszter. A tanácsházák cégtábláit, valamint címereit viszonylag hamar kicserélték; *községháza*, *városháza*, *polgármesteri hivatal*,

önkormányzat az új kifejezés; ám a nyelvszokás „nehézsége” folytán még sokan és sokáig használják a régi terminológiát. Sok a szóbotlás és az elnéző mosollyal kísért helyesbítés. Nem honosodtak meg a régi-új megyenevek sem egészen, különösen összetettségük, kígyóhoszsúságuk miatt: pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. A tanácselnökökből *polgármester*-ek lettek (sokszor „fizikálisan” is, hiszen jórészt újraválasztották őket, de terminusban mindenképpen).

Nyelvi vita folyt a *köztársasági megbízott* elnevezése kapcsán. Egy ideig a nem túl jó emlékü *főispán* szó is „ringben” volt.

A hétköznapi ember számára a rendszerváltás tényei sok-sok mindennapi elnevezés átkeresztelésében öltöttek testet. Közvetlenül a szobordöntögetések, emlékmű-eltávolítások után megindult a közterületi nevek revíziója. Ezek minden településen ugyancsak nyelvi viták gyújtópontjaivá lettek. A honismeret, a történelem tényei keveredtek a politikai és érzelmi motívumokkal. Mindennek eredményeként most több éven keresztül „kettős nevek” és ennek folyamánaként némiképpen „kettős tudat” jön létre. Megszűnt pl. Budapest térképén (illetve térképén még nem, az intézmények címneveiben részben, a metróállomás elnevezésében igen) a *Felszabadulás* szó. Ez a vitatott történelmi-politikai kifejezés minden furcsasága ellenére negyven év alatt generációk nyelvi tudatában úgy rögzült, mint például korábban az *Andrássy út*. (Nem tudom, hogy megírták-e: a Népköztársaság útjának régi nevén említése egyszersmind lehetett generációs sajátosság és némi enyhe ellenzékiség.) A *Felszabadulás* teret a pesti köznyelv nagy szeretettel rövidítette *Felszab*-nak. Megjósolható, hogy ez maradandónak fog bizonyulni.

Átkeresztelés folyik a legkülönbözőbb intézmények, vállalatok, szervezetek elnevezésében. Szinte alig gyógyik a közlönyök a névváltoztatásokat közreadni.

Divatos szavak még a gazdasági, politikai életben: (*vagyon*) *átmentés*, *privatizáció*, *reprivatizáció*, *földtörvény*, *szociális piaccgazdaság*, *világkiállítás* (*expo* néven is).

A kultúra területén folytatva a tallózást újabb botrányok, ügyek kerülnek az élre: a *könyvpiac*, a *könyv- és lapterjesztés összeomlása*, *tévébotrány*, *híradóbotrány*, *frekvenciatortium* (a meglévő szűkös rádiós és televíziós frekvenciák használatba vételét befagyasztották), a *nemzeti médiumok* megteremtése, a *pártsemleges* rádió és televízió létrehozása. A mindenütt elterjedt utcai könyvárusok termékeit a *ponyva* régi keletű szó mellett egy újságíró a *pléhponyva* kifejezéssel illette. A kulturális sajtó tönkremenetelével párhuzamosan mindent elsőpró (?) virágzásnak indult a *szex- és pornóipar*. Az újságosstandokon különösen 1990-ben szinte kizárólag ilyen tematikájú lapokat tettek ki közszemlére. Csak 1991 elején indult meg a harc a túlkapások ellen.

E témánál maradván, új intézmények, vállalkozások születtek. Magyarországon a törvények nem engedik *bordélyház*-ak üzemeltetését. Ezért e szót mellőzve, más néven nyitnak (és engedélyt is kapnak rá) gyakorlatilag a fenti fogalom alá besorolható üzleteket. Pl. *szexuális társkereső*, *masszázsszalon*, *masszázsklub*, *szexmasszázsklub*, *erotic-show*. A felsorolt elnevezések fejlődési sort is jelentenek, a szépítés apró lépcsőfokai. Sőt megjelent a magyarul egyszerűen *kukkoló*-nak is nevezhető, ám angolul sokkal jobban hangzó: *peep-show*.

Nem utolsó helyen, ám helyszűke miatt csak az említés szintjén lehet szólni a szóstatistikában előforduló egyéb divatszókról és jelenségekről: *természetgyógyászat*, *svédceppek*, *ingenykonnya*, *szexuális bizonyítvány*, *érdekegyeztetés*, *maffiák*, *sátánizmus*, *bongó*, *bloká*. Divatos vadonatúj idegen eredetű szavak: *fax*, *menedzserkalkulátor*.

Balázs Géza

Az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny tételei

Századunk magyar nyelvésze

A téma kitűzésével azt a célt óhajtjuk szolgálni, hogy a nyelvészet iránt fogékony tanulók érdeklődését a múlt, a hagyományörzésre irányítsuk. A szerző a pályatétel kidolgozása során ismerkedjék meg a választott jeles nyelvész életével, tudományos munkásságával, elért eredményeivel. Vegyen példát emberi értékeiről, szakmai elkötelezettségéről. Sikeres pályájából merítsen erőt leendő hivatásához, és nem utolsósorban ápolja emlékét, tudatosítva és erősítve ezzel a helyi (megyei, illetőleg tájegységi) hagyományok továbbélését.

Az e témát választó pályázónak az a feladata, hogy e tájékoztatóban felsorolt nyelvészek közül válasszon ki egyet, és a személyére vonatkozó lényeges adatokat (életrajz, művek) gyűjtse össze. Természetesen csak olyanokra gondolunk, amelyek a pályázó számára hozzáférhetők, megszerzhetők.

A dolgozat megszerkesztése és kidolgozása során igyekezzék megvalósítani azt a követelményt, hogy a

választott nyelvész egyéniségéről minél teljesebb pályakép kerekedjék ki monografikus bemutatásban.

A pályamű egy lehetséges vázlata (nagyon leegyszerűsítve) a következőképpen képzelhető el:

- életrajzi adatok (bevezetés)
- a választott művek ismertetése
- az életmű összefoglaló jellemzése
- néhány róla szóló munka felsorolása (befejezés)

A szöveges anyagot szerencsésen egészítheti ki: portré, szülőház, lakóház, munkahely (intézmény) épületének képe; szobor, emléktábla, sír-emlék fényképe stb.

A választásra felajánlott nyelvészek névsora a következő: Gombocz Zoltán (1877–1936), Csúry Bálint (1886–1941), Horger Antal (1872–1946), Zsirai Miklós (1892–1955), Mészöly Gedeon (1880–1960), Klemm Antal (1883–1963), Nagy J. Béla (1884–1967), Ferenczy Géza (1902–1974), Pais Dezső (1886–1973), Bárczi Géza (1894–1975).

A dolgozat elkészítéséhez felhasználható néhány forrásmunka a következő:

Németh Gyula: Gombocz Zoltán (1972)

Csúry Bálint: Szamosháti szótár (1935–36)

Horger Antal: A magyar nyelvjárások (1934)

Zsirai Miklós: Finnugor rokonságunk (1937)

Mészöly Gedeon: Népünk és nyelvünk (1982)

Klemm Antal: A magyar nyelv történeti mondattana (1928–42)

Nagy J. Béla: Egy emberöltő nyelvünk védelmében (1968)

Ferenczy Géza: Magyarán (1980)

Pais emlékkönyv (1956)

Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza (1963)

Továbbá a Magyar Irodalmi Lexikon megfelelő címszavai és a nyelvészeti folyóiratok megemlékezései.

Graf Rezső

Mai magyar nyelvünk az Édes Anyanyelvünk című nyelvművelő lap írásaiban

A nyelv élete folytonos változás, s ennek egyik megnyilvánulása az egységesülés, illetve szétkülönülés (integrálódás és differenciálódás). Nyelvünk életében az utóbbi évtizedekben is jól megfigyelhetjük ezt az ellentétekben megnyilvánuló mozgást: a köznyelv és az ifjúsági nyelv viszonyában, s mindez érintette részben a nyelvi norma megítélését, részben azt az alapkérdést, merre tart a nyelv fejlődése: romlik-e nyelvünk? Felmerültek az utóbbi évtizedekben természetesen más nyelvi jelenségek, gondok is, így a kiejtés nemkívánatos jelenségei, az idegen szavak terjedése, nyelv és magatartás összefüggései (köszönés, megszólítás, tegezés, magázás stb.). Mindezek – ilyen vagy olyan mértékben – tükröződnek az Édes Anyanyelvünk írásaiban is.

A téma kitűzésével többféle célt is szeretnénk szolgálni: a pályázók figyeljenek nyelvünk mozgására, mozgásformáira; sajátítsák el az új jelenségek megítélésének módszereit; is-

merkedjenek az Édes Anyanyelvünk című lappal, váljanak olvasóivá, terjesztőivé.

A téma feldolgozásának egyik lehetséges menete:

- Tanulmányozzák az irodalomjegyzék elején álló két művet!

- Lapozgassák az Édes Anyanyelvünk című folyóiratot, gyűjtsenek belőle témaköröket, majd a szükséges válogatás érdekében készítsenek ún. feltételes (hipotetikus) vázlatot! Nyilván szó sem lehet a tizenkét évfolyam teljes feldolgozásáról; döntsék el, milyen rovatok, témakörök anyagát fogják elhagyni, melyikeket fogják előnyben részesíteni.

- A következő szakasza a munkának az anyaggyűjtés: részben a szakirodalom tanulmányozása, részben a lap cikkeinek olvasása és a fontos témákról, gondolatokról, módszerekről jegyzetek (cédulák) készítése. Arra is gondoljanak, milyen elvi-elméleti témákat és milyen konkrét nyelvi jelenségeket kívánnak tárgyalni (feldol-

gozni). Az utóbbi területen nyilván józan mérsékletet kell tanúsítaniuk. Az is megoldás lehet, hogy bizonyos elvi témákat, illetve konkrét nyelvi jelenségeket részletesebben dolgoznak fel, másokra pedig csak utalnak.

A kidolgozásban pontosan hivatkozzanak a feldolgozott szakirodalmi művekre, illetve cikkekre! Készítsenek vázlatot, s állítsák össze a dolgozat végén a felhasznált irodalmat!

Ajánlott szakirodalmi művek: Nyelvünk állapota, anyanyelvi nevelésünk helyzete, Társadalmi Szemle, 1980. 8–9. sz.; Mai magyar nyelvünk, Szerk. Grétsy László, 1976.; Koválovsky Miklós: Nyelvfejlődés–nyelvhelyesség, 1977.; Nyelvi illetmen, Szerk. Deme László, Grétsy László, Wacha Imre, 1987.; Nyelv és tömegkommunikáció I–II. Szerk. Grétsy László, 1985.; a Nyelvőr című folyóirat tanulmányai, a Nyelvművelő kézikönyv megfelelő szócikkei.

Nyelvi magatartásminták mai prózáinkban az 1990. évi Körkép elbeszélései alapján (Az írói beszéltetés nyelvi-stiláris elemzése)

A pályázó az elbeszéléskötet darbjainak vizsgálata alapján készítsen kritikai állapotrajzot korszakunk kommunikációs kultúrájáról.

Fel kell derítenie az elbeszélések különféle beszédhelyzeteiben olvas-

ható megszólalások szerepét a műben; ezeket elemeznie és minősíteni kell.

Figyelme a következőkre terjedhet ki elsősorban:

- Az elemzendő szövegrész közvetlen (direkt) megszólalása-e a mű valamelyik alakjának, vagy függő beszédbeli (indirekt) megnyilatkozás?

- Párbeszéd esetében milyen változatok állapíthatók meg szöveg- és

Óvoda és söröspohár

mondatszerkesztés tekintetében (például teljes szerkesztésű vagy hiányos mondatokat alkot-e a beszélő, milyen okból, esetleg milyen szám-beli megoszlással)?

– Milyen szerepe van a monológ-nak, szemben a dialógussal a szerző szándéka (szempontja) szerint?

– Melyik stílusrétegben, milyen stílusváltozatban (árnyalatban) szólat-tatja meg az író az alakját? Miért?

– Kísérik-e a megszólalók szavait nem verbális (beszédén kívüli) ele-mek: arcjáték, gesztusok, a „testbe-széd” különféle jelenségei? Ezek mi-lyen szerepet játszanak, és mit jelen-tenek a vizsgált beszédhelyzetben?

– Hogyan jellemez az író beszélte-tessel? (Milyen a köntörfalazó, a kép-mutató, az önmagát ámitó, a határo-zott és a határozatlan ember stb. be-szédmódja?)

– Mit jelentenek a szövegben eset-leg észlelhető tipográfiai (nyom-dászati) szokatlanságok (pl. csupa nagybetűs részek, eltérő betűformák és szedés, szokatlan írásmód, a szö-vegbe épített rajz vagy ábra stb.)?

– Milyen összefüggés (azonos-ság, hasonlóság vagy eltérés, ellen-tét) van a szereplő szavai és cseleke-detei között?

– Milyen viszony fedezhető föl a beszédcselekvő és a csupán gondol-kodó ember kétféle viselkedése kö-zött?

– Változó vagy megváltozott be-szédhelyzetben ugyanaz a megszól-aló milyen eltérésekkel nyilatkozik meg? Miért?

A pályamű készítője termé-szetesen egyéb, eredeti megfigyelé-seket is tehet. Fontos azonban, hogy a felgyűlt adathalmazt a művekből adódó szempont (szempontok) sze-rint csoportosítsa és minősítse. Váz-lattal tegye világossá a dolgozat gon-dolatmenetét. Összefoglalásában pe-dig adjon nyelvi-stiláris összképet az aktuális (azaz beszédhelyzethez kö-tődő) beszédmódok – egyben visel-kedésmódok – színskálájáról, kitérve a nyelvi helyesség szempontjára is. Tehát jellemezze a Körképben kibon-takozó nyelvi magatartást.

A pályamű sikeresen elkészíthető a középiskolai anyanyelvi és irodalmi tanulmányok elsajátításával. Részle-tesebb és mélyebb tájékoztatás a kö-vetkező művekből meríthető:

Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei (1974) – Pléh Csaba-Terestyéni Ta-más szerk.: Beszéddaktus-kommuni-káció-interakció (1979) – Szebenyi Péterné: Az anyanyelv mint társada-lmi tényező; Szolga Sándor: A nem-verbális kommunikáció az oktatás-ban (mindkét tanulmány a Szende Aladár szerkesztette „Program az anyanyelvi nevelés továbbfejleszté-sére” című kötetben, 1986) – Deme László-Grétsy László-Wacha Imre szerk.: Nyelvi illetan (1987) – Allan Lease: Testbeszéd (1991).

Szende Aladár

Hogyan kerül egymás mellé a címben az és-sel összekötött két szó? Ugy, hogy az óvoda és a söröspohár vitatott példaként szerepel Nádasdy Ádám „A helyesírási ló” című esszéjében, amely a „2000” című iro-dalmi és társadalmi havi lap 1990. szeptemberi számában jelent meg. A hosszas tanulmány részletesen fog-lalkozik helyesírási rendszerünkkel és „A magyar helyesírás szabályai” című kézikönyvvel, de nem nyelvészeti, hanem „költői” megközelítésben. (Nádasdy esszéjét teljes terjedelmé-ben közölte a Látóhatár 1990. évi 10-12. száma is; 340–354.) A szerző sa-játos, szabályzatellenes nézőpontjával nem értek egyet, de azért írását kíváncsian – s már a különleges címe miatt is nagy érdeklődéssel – olvas-tam végig. Mindig tanulságos lehet az, ahogy nem nyelvészek bírálják a nyelvészek munkáját vagy éppen a magyar helyesírás akadémiai szabá-lyozását.

Nádasdy Ádám már a legelső mondatával is igyekezett meghök-kenteni – s úgy érzem, a helyesírási szabályzat ellen hangolni – olvasóit. Cikkét ugyanis így kezdi: „Helyesírá-son azt értjük, hogy mást kell írni, mint amit mondunk.” Nos, ez a meg-állapítás nyilván nem állja meg a he-lyét, hiszen például Arany János Tol-dijának első nyolc sorában csak két olyan szó vagy szóalak van, amelyet nem pontosan úgy írunk le, ahogy mondjuk: „Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon, / Messziről lobogva ten-ger pusztaságon: / Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem / Majd kilenc-tíz emberöltő régiségben. / Rémlik, mint-ha látnám természetes növést, / Pusztí-tó csatában szálfá-öklelését, / Halla-nám dübörgő hangjait szavának, / Kit ma képzelnétek Isten haragjának.”

Úgy mondjuk a Toldiban: „lobok fel” (k-val) és „képzelnétek” (b-vel) a beszédbeli részleges hasonulás mi-att; de természetesen nem így, ha-nem értelmük szerint írjuk: *lobog fel, képzelnétek*. A Toldi-idézet többi har-minchat szavában nincs eltérés a ki-ejtés meg az írásmód között. Ná-dasdy Ádám tehát az esszéje első mondatában nagyon elveti a súlykot. Nem kívánok részletekbe menően vi-tatkozni a tanulmányával (mások esetleg megtehetik), itt csupán arra reflektálok, amit Nádasdy az óvoda és a söröspohár szó helyesírásáról mond.

Úgy gondolja, hogy ha az *úszik* és az *ír* ige -da képzős származéka *uszoda* és *iroda* (rövid *u*-val és *i*-vel), akkor az *óv* ige hasonló származékát is rövid magánhangzóval kellene írni az elején: *ovoda*. (Helyesírási sza-bályzatunk szerint ezt hosszú *ó*-val ír-juk: *Óvoda*.) Nádasdy így elmélkedik: „Az írás itt – ki tudja miért – nem re-gisztrál egy szabályos (mert analogi-kus) törővődülést. Hát Istenkém – de ettől a nyelv még megy a maga út-ján.”

Az előbbi miéltre a nyelvészet úgy válaszol, hogy az *óv* ige másképp vi-selkedik a képzős származékaiban, mint az *úszik* és az *ír* ige. Van néhány olyan egy szótagos, hosszú magán-hangzós igénk, amelyben a magán-hangzó a különféle toldalékok előtt sohasem rövidül meg. Ilyenek a kö-vetkezők: *szít, vív; búg, gyűjt, nyújt, sújt, zúg, zúz; dút, fút, gyűjt, hűt; óv; dól*. Néhány perc alatt ezt a tizenné-gyet tudtam összegyűjteni, de bizo-nyára van több is. Jellemzője ennek a csoportnak, hogy minden tagja ik-telen ige, míg a másik, a magánhang-zó időtartamát váltakoztató igecsop-ortban ikesek is vannak: *úszik – uszoda, uszadék* (‘víz sodorta tárgy, anyag’), *uszály, uszony; bizik – biza-lom, bizakodik, bizony, biztos*. Az *óv* ige abba a csoportba tartozik, ahol a magánhangzó mindig megmarad hosszúnak: *vív – vívó, vívmány, vívó-dik; óv – óvó, óvakodik, óvatlan, óva-tos, óvadék* (‘biztosítékul letétbe he-lyezett pénz vagy értékpapír’), *óvoda*. Az *óvoda* (=óv-o-da) nyelvtanilag olyan felépítésű (előhangzós és kép-zős szó), mint a *szálloda* (=száll-o-da). A gyermeknyelvi játékos *ovi* alak kivételes rövid magánhangzóját a szó játékos volta magyarázza. A hét-köznapi nyelvben hangozhat rövid *o*-val az *óvoda* is („ovoda”), de a szó igényesebb beszédbeli alakja és ezen alapuló írásképe *óvoda*, hosszú *ó*-val az elején.

Rátérek a söröspohár ügyére. Ná-dasdy Ádám az akadémiai helyesírá-si szabályzat 107. pontjában erőlte-tettnek érzi azt a megjegyzést, hogy a söröspohár-ban a tagok „együttes je-lentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege”. Sze-rinte „éppen ellenkezőleg: a söröspo-hár jelentése egyszerűen az alkotóe-lemek összege”. Az esszé írja így ta-lán a különírandó sörös pohár szó-kapcsolatra gondol, amely például egy ilyen mndatban fordulhat elő: „Ez sörös pohár, ki kell mosni!” E mon-datban a kérdéses szókapcsolat je-lentése valóban a két alkotóelem (ső-rös + pohár) jelentésének az össze-ge. Csakhogy az egybeírt söröspohár mást jelent: egy pohárfajtát, illetőleg olyan poiarat, amelyből sört szoktak inni. Iszonylat kettősségre más példák is idézhetők. Különírandó szükséges ezekben: *sörös hordó* (=sörrel telt vagy sörrel szennyezett hordó), *Kini-zsi sörös üveg*. De egybeírjuk a kö-vetkezőket: *söröshordó* (=sörnek va-ló hordó), *sörösüveg* (ha üvegfajtát jelent). Az előbbiekkal szemben az utóbbiakban elég jól érzékelhető a je-lentésbeli különbség.

Helyesírási rendszerünket és az akadémiai helyesírási szabályzatot le-het bírálni, de ehhez igen nagy körül-tekintésre és gondosságra van szük-ség. A magyar nyelvi rendszer bo-nyolultsága teszi „nehézzé” a helyes-írásunkat, nem a nyelvészek önkénye.

Pásztor Emil

Az Anyanyelvápolók Szövetségének ez évi munkájáról

Olvasóink jogosan furcsállhatják, hogy még az év feléhez sem érkeztünk el, s a cím máris az egész évről ígér – vagy legalábbis sejtet – beszámolót; ezért már bevezetőben jelzem: nem erről van szó. E cikk nem munkabeszámoló, hanem feladatismertetés. Annak pedig, hogy címébe mégsem a *feladat* vagy a *terv*, hanem a *munka* szó került, megvan a kellő oka; mégpedig az, hogy ami benne van, az a puszta tervnél már valamivel több. Még további magyarázatul Szende Aladárnak a szövetség közgyűléséről legutóbbi számunkban közölt híradására kell utalnunk (ÉA. 1991. 1:15). Ott azt írta a szerző, hogy tájékoztatója „a címben jelölt ünnepi eseményről csupán »előzetese« egy részletezőbb számadásnak”, amely a következő számban jelenik meg. Nos, bármennyire a 24. órában – sőt a lapzárta után – készült Szende Aladár gyorsbeszámolója, az mégsem csupán valamiféle előzetes híradás benyomását kelti; olyannyira nem, hogy megítélésem szerint fölösleges volna egy újabb cikkben – még ha valamivel részletesebben is – még egyszer ismertetni a közgyűlésen elhangzottakat. Azt ellenben hasznosnak s fontosnak érzem, hogy ha mód van rá, tegyük közzé a szövetségnek a decemberi közgyűlésén még csak körvonalazott, de az év elejére már elkészített munkatervét; ugyanis ennek ismerete azonkívül, hogy a szövetség minden tagja számára hasznos lehet, a helyi, területi szervezetek tevékenységére is kihathat. S mivel a munkaterv elkészültétől a március eleji lapzártaig ismét eltelt több mint egy hónap, úgy gondolom, nem árt, ha egy-egy kíséző megjegyzés erejéig azt is jelzem, ami azóta történt. Voltaképp ezek a röpke kiegészítések készítettek arra, hogy írásom címében ne egyszerűen feladatokról, hanem „ez évi munka”-ról szóljak; sőt még azt is megjegyezzem e kis összeállításról, „hogy ami benne van, az a puszta tervnél már valamivel több”. Következzék hát a munkaterv s a néhány kiegészítés!

*

Immár második éve tevékenykedő s 1991 elején mintegy 900 tagot számláló szövetségünk korábban megjelölt célja továbbra is érvényes: soraiba kívánja tömöríteni mindazokat, akik féltő aggodalommal figyelik napjaink nyelvhasználatát, beszéd- és magatartás-kultúránk állapotát, a magyar nyelvnek határainkon belüli és kívüli helyzetét; s akik jó példával, felvilágosító munkával, nyelvművelő kezdeményezésekben való részvétellel, erkölcsi, anyagi támogatással vagy bármely más módon cselekedni is készek pótolhatatlan nemzeti kincsünkért, anyanyelvünkért.

A szövetség 1990. december 8-án tartott közgyűlésének szellemében és iránymutatásai alapján 1991-re a következő feladatok elvégzését tűzi maga elé:

1. Taglétszámunk további növelése, elsősorban azáltal, hogy szorgalmazzuk – és lehetőségeinkhez képest segítjük – helyi, területi, szakmai vagy egyéb, akár határainkon kívüli tagozatok, csoportok létrehozását, megalakítását.

A szövetség tagjainak száma a közgyűlés óta is növekedett. Az 1991. január 25-i elnökségi ülésen elfogadott újabb belépéseket is beszámítva jelenleg 1025 tagunk van, s a szövetségnek immár hat helyi, területi tagozata is működik.

2. Szövetségünk szervezeti hovatartozásának, működési feltételeinek tisztázása, megerősítése; a Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal és a Társadalmi Egyesülések Szövetségével való szervezeti kapcsolat megnyugtató rendezése; a szövetség adminisztratív ügyei intézésének megszervezése.

A szövetséget mind a két testülethez szoros szervezeti kapcsolatok fűzik: tagja mind a TIT égisze alatt tevékenykedő szakmai egyesületeknek, mind pedig a TESZ köré tömörült társadalmi egyesületeknek. Mindkettőhöz anyagilag is kapcsolódik. Az előbbinek egyesületi tagdíjat fizet, ezzel szemben viszont működési s esetleg még ezen felül céltámogatásban részesül. Az utóbbinak helyiségbérleti díjat fizet, cserében viszont, noha más

egyesületekkel társbérletben, kap egy tanácskozással s iratok elhelyezésére alkalmas helyiséget. Az adminisztratív intézménylők száma egyre növekszik, s ez egyre súlyosabb gondokat okoz. Ezért késtünk lapunk legutóbbi számának szétküldésével is oly sokat. (Utólag elnézést kérünk érte!) Igyekszünk a nehézségeken mielőbb úrrá lenni.

3. A Művelődési és Köznevelési Minisztériummal, illetve elődjével korábban felvett kapcsolat felelevenítése s egy újonnan kötendő vagy a korábbiakat megerősítő megállapodás nyomán részvétel az általános és középfokú iskolákban folyó anyanyelvi oktatás-nevelés fejlesztésével kapcsolatos munkálatokban.

A kapcsolat felelevenítése időközben megtörtént. Korábbi felméréseink eredményét átadtuk a Művelődési és Köznevelési Minisztérium illetékes vezetőinek, s több más kérdésben is megállapodtunk. Ezekről, főleg amikor már eredmények is mutatkoznak, a későbbiekben tájékoztatjuk az Édes Anyanyelvünk olvasóit.

4. A TIT által negyedszázaddal ezelőtt életre hívott rendezvénysorozatnak, a magyar nyelv hete mozgalomnak irányítása s az idei magyar nyelvi hét megrendezése, méltón a hagyományokhoz és az esemény fontosságához.

A közgyűlésen e végből megalkotott előkészítő bizottság azóta már eleget tett feladatának, sőt, mire e sorok megjelennek, addigra maga az ünnepi esemény, a magyar nyelv hete is lezajlott.

5. Anyanyelvi táborok szervezése és lebonyolítása az elmúlt évekhez hasonlóan, bár az eddigieknél jóval nehezebb anyagi feltételek között.

A szervező munkát megkezdjük, s bízunk benne, hogy némi céltámogatással – amelyet a TIT-től remélünk –, módunk lesz legalább két-három anyanyelvi tábor megszervezésére.

6. Újabb egy vagy két országos – az egész magyar nyelvközséghez szóló – felhívás megtervezése és közzététele nyelvhasználatunk javítása, egyszerűsége mind a figyelemnek a szövetségre irányítása céljából.

7. Egy országos nyelvi pályázat meghirdetése „Mit várok az Anyanyelvápolók Szövetségétől?” címmel. Az év folyamán egyúttal előkészítjük újabb nyelvi értékmentő pályázatunkat. (Ennek meghirdetésére 1992-ben kerítünk sor.)

Az elsőként említett pályázatunkat épp e lapszámban hirdetjük meg.

8. Állandó kapcsolattartás a szövetség tagjaival részben levelezés, részben híradás (ún. hírlevelek) formájában. A kapcsolattartáshoz hozzátartozik az is, hogy a tagokhoz illetménylapként eljuttatjuk az Édes Anyanyelvünk című, negyedévenként megjelenő folyóiratot.

Elnökségünk időközben úgy döntött, hogy a hírlevelek szétküldését a jövőben a postai költségek emelkedése miatt mellőzi, s helyette – ha szűkebb terjedelemben is – mindig az illetménylapban, az Édes Anyanyelvünk tájékoztatja a tagokat a szövetségi munkáról.

9. Támogatók, mecénások keresése abból a célból, hogy a szövetség időről időre nagyobb anyagi vonzatú feladatokat is el láthasson: olyanokat, amelyeket önként vállalt társadalmi tevékenységként nem lehet elvégezni. A szövetség e célból részt kíván venni „A magyar nyelvért” alapítvány létrehozásában is.

A munkatervben vázolt teendőkön kívül a szövetség az előre nem tervezhető, menet közben adódó feladatokat is igyekszik el látni, mégpedig részben elnökségi ülésein – amelyekből előreláthatólag négy lesz az év folyamán –, részben folyamatosan, főképp az elnökség szűkebb vezető testülete, ügyvezető elnöksége révén. Végzett munkájáról a szövetség vezető testülete időről időre, de legkésőbb az 1992-ben esedékes következő közgyűlésen beszámol a tagságnak.

Budapest, 1991. január 21.

Grétsy László

Mit várok az Anyanyelvápolók Szövetségétől?

(Húszezer forintos pályázat fiataloknak)

Az Anyanyelvápolók Szövetségének taglétszáma immár meghaladja az ezret, s tagságának, örömkre, számottevő hányada az ifjúság soraiból kerül ki. A Szövetség vezetőségében felvetődött azért egy ifjúsági tagozat megalakításának gondolata; s ennek a megtervezését és irányítását nagymértékben az érintettek, a fiatalok gondoljaira kívánja bízni.

Ezért az elnökség az ifjúság számára pályázatot hirdet, s ennek keretében minél több fiattól szeretne jól átgondolt választ kapni a következő kérdésre:

„MIT VÁROK AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSGÉTŐL?”

A pályázat célja egyrészt tájékozódás, közvéleménykutatás, igényfelderítés és ötletgyűjtés az ifjúsági tagozat szervezeti formájának kimunkálásához, feladat- és munkatervének összeállításához; másrészt a pályamunkák alapján annak a nyolc-tíz fiatalnak a kiválasztása, akiket a Szövetség a megalakuló tagozat országos vezetőségébe is bevonhat majd.

A pályamunkákat 1991. november 15-éig kell eljuttatni Grétsy László főtítkárnak: Az ELTE Tanárképző Főiskolai Kara, Budapest, Kazinczy u. 23-27. (1075). A pályázaton bárki részt vehet, aki 1961. január elseje után született. A beérkezett válaszokat értékelő

bizottság a legjobb pályamunkák beküldőit összesen 20 000 forintig terjedő jutalomban részesíti. A díjak, jutalmak átadása előreláthatólag 1991 decemberében lesz.

A pályázat résztvevőinek sok sikert, magának pedig egy sereg tartalmas, értékes, a következő évek munkájában jól felhasználható pályamunkát kíván az

Anyanyelvápolók Szövetsége

Éber szemmel, füllel

Kifosztották
Szent-György Albert-
emlékérmeket

Ez a nagybetűs cikkcím a Magyar Nemzet 1990. december 12-i számából való. Aki nemcsak a címet, hanem az egész írást végig olvassa, az megtudja a valóságot, vagyis azt, hogy a XX. Nemzetközi Kémiai Diákolimpián részt vett s ott kimagasló eredményt elért diákokat tüntették ki az 1987-ben alapított Szent-Györgyi Albert-emlékéremmel. Most már csak három kérdésre szeretnénk választ kapni. 1. Hová tűnt Szent-Györgyi Albert nevéből az *i* betű? 2. Miért hiányzik a címből az emlékérmeket megillető határozott névelő? 3. Miért fordult ellentétébe a közlés, azaz miért lett a címben a *kiosztás-ból* a *kifosztás*?

(Beküldte dr. Puskás Mártonné pécsi olvasónk.)

Néhány gondolat az Anyanyelvápolók Szövetségéről

Akár egy találós kérdéssel is kezdhethetném: mi fűz(het)i egymáshoz a darukezelőt és a református lelkészt; a drágakőcsiszolót meg a főigazgató főorvost; a fizikust s a raktári dolgozót? Természetesen számos tényező összekötheti őket. A mi darukezelőnk, református lelkészünk az anyanyelv szeretete, az érzett felelősség vonzza egy táborba.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének – az ezer főt is meghaladó tagságából említhetnek még színjátszókat, esztétikát, zenészeket, magánkereskedőket, mérnököket, írókat, autószerelőket, nyomdászokat, riportereket, divattervezőket és még sok más foglalkozást, hogy bizonyítsam: a közös ügy különböző érdeklődésű, világnézetű, korú embereket vihet közel egymáshoz.

Úgy vélem, érdemes néhány percet elidőzni azon: a szövetség működésének két éve alatt kik és honnan lettek taggá; hol alakultak ki központjaink, mely településeken hoztak létre szervezeti kereteket a nyelvápoló, -védő munkához.

Egy képzeletbeli térkép jelzi, hol vannak a fehér foltok, de néhány számmal még érthetőbbé tehetjük a „látottakat”. Pest megye 42 helységében van szövetségünknek tagja; Jász-Nagykunszolnok 15, Borsod-Abaúj-Zemplén 15, Győr-Moson-Sopron 11 településéről kapcsolódnak hozzánk. 10–10 város, falu vagy község neve olvasható Bács-Kiskun, Baranya, Békés térképén. Elkekerítve kevesen csatlakoztak eddig Hajdú-Bihar (3), Tolna (4) és Vas megye helységeiből.

Örvendek, hogy az 1989 áprilisa óta eltelt időben kialakultak olyan „központok”, ahol magas (vagy viszonylag magas) tagjaink létszáma. Budapestről 400-an jelentkeztek, Szegeden 81-en, Szolnokon 43-an, Pécsen ugyanannyian töltöttek ki belépési nyilatkozatot. Hogy a nyíregyházi 19-es, a mosonmagyaróvári és csongrádi 16-os, a győri 15-ös, a kisújszállási 11-es szám sok-e vagy kevés, azt mindenki maga eldöntheti. Hogy Vecsésről tizen vannak, Tiszasalkárról, az általa-

nos iskolából pedig szinte valamennyi osztály kapja az illetménylapot, az mindenképpen örvendek. A települések listáját böngheszeve elgondolkodtat, hogy számos nagy lélekszámú városból mennyire kevesen csatlakoztak. Az ország „második városából”, Miskolcra nyolcan, Debrecenből heten, Kecskemétről, Zalaegerszegről hatan, Kiskunfélegyházáról, Szombathelyről, Kaposvárról hárman-hárman jelentik az Anyanyelvápolók Szövetsége „helyi képviselőit”. Sárospatakról két, Dunaújvárosból, Sopronból, Nagykanizsáról, Keszthelyről egy-egy jelentkezési lap érkezett be eddig.

Tudjuk, az lehetetlen, hogy mindenkihez eljusson a szövetség, és mindenki bekapcsolódjon a szervezet munkájába, de ha legalább a magyartanárok..., a magyar tanárok..., a diákok egy tekintélyes része..., az „amatőr nyelvápolók”..., a nyelvművelők körök tagjai...! Naivitás feltételezni, hogy sokkal többen leszünk? Remélem, hogy többen leszünk!

Mivel az azonos településen élők jobban ismerik egymást, hamarabb megtalálják az ügyekkel rokonszenvezőket, támogatnunk kell, hogy helyi és megyei csoportok, tagozatok alakuljanak. Könnyebb – mert személyhez szólóbb – a tagtoborzás; nagyobb az esély arra, hogy támogatókat találunk, akik helyiség biztosításával, eszközökkel, pénzzel segíthetik a minél színvonalasabb munkát. Gyorsabban, a résztvevők igényeihez igazítva lehet megszervezni a programokat, nagyobb az esély arra, hogy – a kisebb földrajzi távolságot „leküzdve” – többen szakítanak időt az előadásokra, beszélgetésekre. Bátorításként is említhetünk néhány példát. Már meglévő kisebb-nagyobb létszámú csoportok alakultak: megyei szinten (Jász-Nagykunszolnok), városban (Kazincbarcika, Győr, Mosonmagyaróvár, Kenderes), egy intézményben (Tallinn Általános Iskola Szolnok, József Attila Tudományegyetem Szeged, Radnai Béla Szakközépiskola, Gépíró és Gyorsíró Szakiskola Budapest). Külön is említést érdemel

az Újvidéken létrejött csoport. Önálló közösséget hoznak létre a közeljövőben Szegeden, Nyíregyházán, Győr-Moson-Sopron megyében. Reméljük, hogy mások is követik a példát.

Külön is szólnunk kell a határainkon túl élő tagtársainkról. Jugoszláviában 34, a Cseh és Szlovák Köztársaságban (Kassán) 7, Romániában (Erdélyben) 2, Svédországban 2, Brazíliában, Kanadában 1-1 anyanyelvtársunkat tartjuk számon – mint a szövetség tagját. Ha valamikor, most igazán szükségünk van egymásra, a segítségnyújtásra, hogy ne csak kampányszerűen „foglalkozzunk” az Erdélyben, Kárpátalján, a Vajdaságban, a Felvidéken vagy bárhol másutt élő társainkkal.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének közel 400 tagja pedagógus, kb. egyharmada diák. Ezért is fontos, hogy az iskolák minél több helyen önállóan dolgozó csoportokat hozzanak létre. A végzetek egy újabb szállal köthetnek az iskolai közösséghez, tapasztalataik átadásával segíthetik utódaikat. A diákok magas száma (kb. 300-an vannak) azt is sugallja, hogy a szövetség keretén belül saját szervezetet, tagozatot hozzanak létre; friss ötleteikkel, lelkesedésükkel segítve a nyelvápoló mozgalmat.

Napjainkban sokat elmélkedünk gazdasági életünk elmaradottságáról. Azon aggódunk: mennyi idő múlva tudjuk majd utolérni a nálunk fejlettebb államokat. Mindez fontos, de ne feledjük, hogy az emberi értékek még több kárt szenvedtek, hogy a beszéd-, magatartás-, érintkezéskultúra talán mélyebbre süllyedt, mint valaha. Szakmailag és erkölcsileg gyenge emberekkel nehéz lesz ezt az országot a remélt magasságokba juttatni. Hogy legyen esélyünk az előrelépésre, ahhoz saját szakterületén és az emberi értékek megőrzésében is sokat kell tennie a darukezelőnek, a református lelkésznek, a fizikusnak, a raktári dolgozónak is. Az Anyanyelvápolók Szövetségének is.

Kerekes Barna

Szórendbontás

Egy régebbi cikkemben (ÉA. 1986. 3:5–6) névutóink „pálfordulását”-ról írtam, arra a terjedő nyelvhasználatra utalva, hogy sok névutóink, nevét meghazudtolva, főneve elé ugrik, s e szokatlan helyzetében viszonyító jelentése külön nyomatékot, a közlés értelmi súlyviszonyait módosító informatív szerepet kap (át a folyón, túl a réten, együtt a néppel, szemben az árral, dacára annak, hogy...). Az ilyen „előljáró névutók” elszaporodása, gyakori használata nyomán fölvetődhet a kérdés is: érvényes-e még rájuk a *névutó* megnevezés, nem kellene-e új értelmezést és nevet keresni e színváltó szófajkategóriának?

A hagyományos névutók melletti szórendváltás rohamos gyorsasággal, szinte ugrásszerűen terjedt át az olyan határozókra is, melyek állandósuló szerepű használatuk gyakorisága révén mindinkább névutó jelleget öltenek. Példák a legismertebbekre: *ellentétben* a köztudattal, *hasonlóan* más országokhoz, *függetlenül* a minőségtől, *összhangban* elveivel, *tekintettel* a fejleményekre, *összefüggésben* azzal, hogy..., *figyelemmel* a határidőre, *híven* a tradíciókhoz.

E változás sűrűsödő jeleit figyelve, mind több olyan határozói értékű szóalakkal találkoztam, amely az első, alkalmi használat ismétlődése, majd állandósulása folytán hasonlóképp elindult a névutószerű használat útján, de szinte mindig előrevetett szórenddel. Többségük, az első csoporttól eltérően, nem névszóból alakult, hanem -va, -ve képzős határozói igenév, vagy -ó, -ő képzős melléknévi igenév -n határozóragos alakja. Egy kis példasor, mutatóba, szintén gyakorisági rendben: *eltérően* a napirendtől, az eddigi gyakorlattól; *kezdve* az alapoktól, *együttműködve* az intézettel, *egyetértve* ezzel az állítással, *élve* a jogokkal, a lehetőségekkel, az alkalmakkal; *eltekintve* az okozott kártól, *eltekintve* attól, hogy... (az *eltekint* ige ilyen használatát németességnek tekintjük), *függően* attól, hogy..., *hivatkozva* a hagyományokra, *követve* a jó példát, *számítva* arra, hogy..., *válaszolva* a bírálatra, szíves soraira; *megfelelően* a többség óhajának, *szembeállítva* a mondat ritmusával, *kihasználva* az alkalmat, *összevetve* a tavalyi helyzettel, *támaszkodva* a fiatal értelmiségre, *megerősítve* a szállongó híreket, *köszönhetően* annak, hogy... Ritkábban ugyan, de jó néhány más igenévvel is találkozunk hasonló szerepben, inkább

az igei jelentést, mint a határozói jelleget érvényesítve. Pl.: *csatlakozva* a határozathoz, az előttem szólóhoz; *félve* a következményektől, *kiindulva* abból, hogy..., *összeforrva* a néppel, *felháborodva* azon, hogy..., *ellensúlyozva* a reakciós törekvéseket, *szembefordulva* a közvéleménnyel, *ellenézve* a felszólaló javaslatát, *fogadva* az iráni minisztert.

A már régebben megállapodott alakatokon kívül (pl. *hála* a gyors intézkedésnek) aránylag kevés új fejlemény mutatkozik névszóból keletkezett névutószerű határozóként, előrevetett helyzetben. Ilyen pl.: *egyetértésben* a szerzővel, *egységben* a tagsággal, *párhuzamosan* ezzel a folyamattal, *kapcsolatban* a mozgalommal, *egyidőben* vagy *szinkronban* a tereprendezéssel, *közösen* a szakértőkkel, *szövetségben* a többi országgal, *tudatában* annak, hogy..., *élén* az új irodalomnak.

Végigtekintve a példaként idézett szókapcsolatok során, jelentésük szerint általában két csoportba tagozódnak: ellentétet, illetve kapcsolatot fejeznek ki, többnyire elvont értelemben: *szemben*, *szembeállítva*, *eltérően*, *elűtően*, *függetlenül*, *félve*, *eltekintve* – *összefüggésben*, *összhangban*, *hasonlóan*, *megfelelően*, *köszönhetően*, *tekintettel*, *hivatkozással*, *válaszolva*, *csatlakozva*, *egyetértve*, *együttműködve*, *karöltve*, *vállvetve*, *közösen*.

A hagyományos szórendtől való eltérés fenti eseteiben – a változás jelei egyébként már régebben is mutatkoztak – a kifejezés szándéka, mondatlélektani okok játszanak fő szerepet. A „semleges” közlés természetes szórendjétől eltérően a két domináló jelentésviszony, az ellentét és a kapcsolat, illetve más összefüggés nyomatékos kiemelésének igénye a közli tudatának előterébe állítja a közlés szempontjából leglényegesebbnek érzett elemet, és a mondat megszületésekor – a szokásos szórend megbontásával – előre veti az ellentétre, illetve kapcsolatra utaló határozót. Így nemcsak hangsúlyal, hanem helyével is nyomósítja, kiemeli, segítve és irányítva ezzel a kommunikációs befogadást. Ez a szándék a köznyelvi érintkezésben kevésbé érvényesül, főleg az előadói és a publicisztikai stílusra jellemző; ott találkozunk elsősorban a fentiekben elemzett jelenséggel, a névutók és határozók előrevetésével, amely napról napra sokasodó példa-mintái nyomán egy újabb árnyaló-kiegészítő szabállyal bővítheti nyelvtanunkat.

Kovalovszky Miklós

Lakitelken vagy Lakiteleken?

Amióta ez a település a Magyar Demokrata Fórum „szülőhelyévé” vált, gyakran szerepel a híradásokban, az újságokban. Ám ragozott alakja néha hibásan. A júliusi tanácskozásról a Vasvármegye című, Szombathelyen megjelenő napilap 1990. július 23-i száma Hétvégi tanácskozások címen így számolt be: „Kora reggeltől késő estig tartó falunapot rendeztek vasárnap *Lakitelken*.” Helyesen: **Lakiteleken**, amint a Magyar Nemzetben olvashatjuk: „...*Lakiteleken* vasárnap már korán reggel zenével ébresztették a lakosságot.” (MN. 1990. július 23.)

Mi hát a bizonytalanság oka a kétféle alakkal kapcsolatban a mindennapi nyelvhasználatban? Az, hogy két *telek* szavunk van, pontosabban fogalmazva kétféle „szerepben” használjuk a szót. Egyik szerepében köznév, és kisebb földterületet, földdarabot jelent: ebben a minőségében kétalakú szó: van egy (szótári) töve: a *telek*, és egy hangzóhiányos töve: a *telk-*: Barátom a háztáji *telkén* dolgozott a hét végén.

Másik szerepében helységnevek utótagjaként fordul elő tulajdonnévként (földrajzi névként) *Aggtelek* (BAZ megye), *Besenyőtelek* (Heves m.), *Csanytelek* (Csongrád m.), *Győrtelek* (Szabolcs-Szatmár m.), *Halásztelek* (Pest m.), *Jásztelek* (Szolnok m.), *Magyartelek* (Baranya m.), *Nyírtelek* (Szabolcs-Szatmár m.), *Tisza-telek* (Szabolcs-Szatmár m.). A köznévből lett tulajdonnevek pedig általában nem változtatják meg tőalakjukat a toldalékok, vagyis a ragok, jelek, képzők előtt. – Ezért tévedett az a rádióban nyilatkozó is, aki arról beszélt, hogy mi történt *Kistelken*, azaz *Kisteleken*. – Kivétel a *Mátételek* (Bács-Kiskun m.) helység-név, amelynek ez az alapalakja!

Graf Rezső

PONTOZÓ

az 1990. évi 4. számban közölt rejtvények helyes megfejtése

I. Szavakból – helynév. 1. Csősz. 2. Alap. 3. Nova. 4. Árpás. 5. Doboz. 6. Palotás. 7. Ajak. (vagy: Levelek!). 9. Ordas. 10. Tét. 11. Aszaló. A kezdőbetűkből kiolvasható helynév: Csanádpalota.

II. **Mi fán terem?** 1. Kivágja a *rezet*. 2. *Élére* rakja a garast. 3. Elveti a *sulykot*. 4. *Eben* gubát cserél. 5. Elhúzzák a *nótáját*. 6. Rossz *vért* szül. 7. Nem teszi ki az *ablakba*. 8. Nem enged a *negyvennyolcból*. A vezérszavak kezdőbetűiből összeolvasható szólás: *Résen van*.

III. Szótaglopkodás. 1. Szervező – szerző. 2. Akarat – arat. 3. Olvasztár – oltár. 4. Szemérmes – szemes. 5. Támo-lyog – tályog. 6. Jellemez – jelmez. 7. Pálinka – páka. 8. Terítő – tető. 9. Ösztövré – öszvér. 10. Idegen – igen.

IV. **Eleje és vége.** 1. Sáska + had. 2. Zár + csere. 3. Arany + láz. 4. Bőr + kötés. 5. Óda + költő. Az összetételek kezdő és végső betűiből Szabó Dezső nevét olvashatjuk ki.

V. Bodor Pál a nyelvről. A mások anyanyelvének szabadsága is kell ahhoz, hogy az enyém szabad legyen.

Azok közül a megfektőink közül, akik legalább 80 pontot szereztek – ez egyébként most csaknem mindenkinek sikerült – a következők nyertek kétszáz-kétszáz forint értékű könyvtalványt: Csányi Lászlóné, Budapest, Hévízi u. 33. IV. 13. (1033); Gulyás Gáborné, Jászkisér, Széchenyi u. 33. (5137); Horváth Tiborné, Keszthely, Pethe F. u. 4. (8360); Koi Balázs, Nyíregyháza, Ószőlő u. 99. VI. 37. (4400); özv. Sándor Jánosné, Sajtószentkeresztúr, Rákóczi u. 53. (3791). Szívvel gratulálunk.

A Pontozó új feladatai

I. Címjáték. Az ábrához tartozó meghatározások mind József Attila egy-egy versének címét idézik föl. Ha olvasóink a megfelelő verscímetek írják be a vízszintes sorokba, akkor az egyik függőleges sorban ugyancsak egy József Attila-vers címe válik olvashatóvá. Melyik? (Mindegyik címért 2 pont jár, a lefelé kiolvashatóért további 4, így összesen 18 pontot lehet szerezni.)

	1						
	2						
3							
4							
	5						
	6						
	7						

1. Bőségesen áramló sorozat.
2. A szomorúság enyhítése.
3. Petőfi szerint egy nagy óceán.
4. Hirtelen támadt erős vihar.
5. Kisebb település.
6. Emberfölötti lény.
7. Ünnepeles hangú költemény.

II. Szószaporítás. Míg az elmúlt évi 4. számunk rejtvényeinek egyike szótaglopkodáson alapult – a megfejtések épp számban találhatóak –, ezúttal szótagbetoldásra biztatjuk olvasóinkat. Tízszor két meghatározást közlünk. Az első meghatározásokra mindegyik esetben egy-egy kéttagú szóval kell felelni. És a másodikra? Ugyanazzal a hangsorral, de úgy, hogy előzőleg beleszúrtunk a középebe egy szótagot. Ebben áll a mi szószaporításunk. Egy példa: Összeszorított kézfej – Tulajdonul kap = Ököl – örökl. A helyes megfejtésért szópárónként 2, összesen 20 pont jár.

1. Juttatás – Énekesmadár:
2. Testrész – Ciprusféle cserje:
3. Dísztelen – Üstfoltozó:
4. Turkál – Rendház:
5. Gabonanövény – Rész is, példány is van ilyen:
6. Út a hegygerincen – Zúgolódó:
7. Dátum – Elhunytak tisztelete:
8. Begyakorolt cselekvési mód – Kissé bánatos:
9. Evőeszköz tájiasan – Újlatin nyelvű nép:
10. Szépeket mond – Szundikál:

III. **Hat regény.** Megfejtőinknek hat magyar regény címére kell rátalálniuk, címenként 3, azaz összesen 18 pontért. A címeket titkosítottuk, mégpedig úgy, hogy mindegyikből egy-egy álcímeket alkottunk az anagrammakészítés szabályai szerint. Könnyítésül betűrendben felsoroljuk a hat író, akinek egy-egy regényét anagrammásítottuk: Jókai Mór, Karinthy Frigyes, Konrád György, Kosztolányi Dezső, Ottlik Géza, Szerb Antal.

1. A követésről.
2. És ha villog tudás.
3. Nett karék.
4. A kocsin.
5. Hol a kosár, Anita?
6. A cári pilla.

IV. Eleje és vége. Mint látható, rejtvényünk mindegyik meghatározásának egy-egy hat betűjegyből álló szó felel meg. Ha helyesen választottunk, akkor a leírt szavak első, majd utolsó betűinek felülről lefelé való összeolvasása révén egy Berzsenyi-sort kapunk, mely szinte szállóigévé vált. Ezt kell beküldeni! (Megfejtése 15 pont.)

1. Ragasztó.
2. Az Ormánság legnagyobb települése.
3. Oldószér.
4. Háziallat.
5. Kátránytermék.
6. Szabolcs jellegzetessége.
7. Nehéz.
8. Női név.
9. Boltajtón is olvasható.
10. Portugál pénz.
11. Színes kővekből készült kép.

[illegible]

V. Széchenyi a nyelvről. Mint olvasóink is tudják, idén ünnepeljük a legnagyobb magyar, Széchenyi István születésének 200. évfordulóját. Ez alkalomból tőle, az ő Hitel című művéből

idézünk egy a nyelvre, a nyelvhasználatra vonatkozó, napjainkban is figyelemre és megszívlelésre méltó megállapítást. Ezt tessék beküldeni! (Megfejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 96 pont, de ahhoz, hogy valaki részt vehessen a sorsoláson, azaz a nyertesek közé kerülhessen, elég 80 pontot szereznie. A rejtvények megoldását 1991. augusztus 15-ig kell beküldeni címünkre: (ELTE Tanárképző Főiskolai Kar, 1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.) Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, 1364 Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó szórakozást kívánnak a rejtvények kigondolói:

Doroszlai Elekné (III.)
Láng Miklós (IV.)
Neumann Edit (II.)
Schmidt János (V.)
Takács István (I.)

Rejtvényeink eredményes megfejtői között ebben az évben a Lakitelek Alapítvány ajándékként kortárs szerzők dedikált műveit sorsoljuk ki.

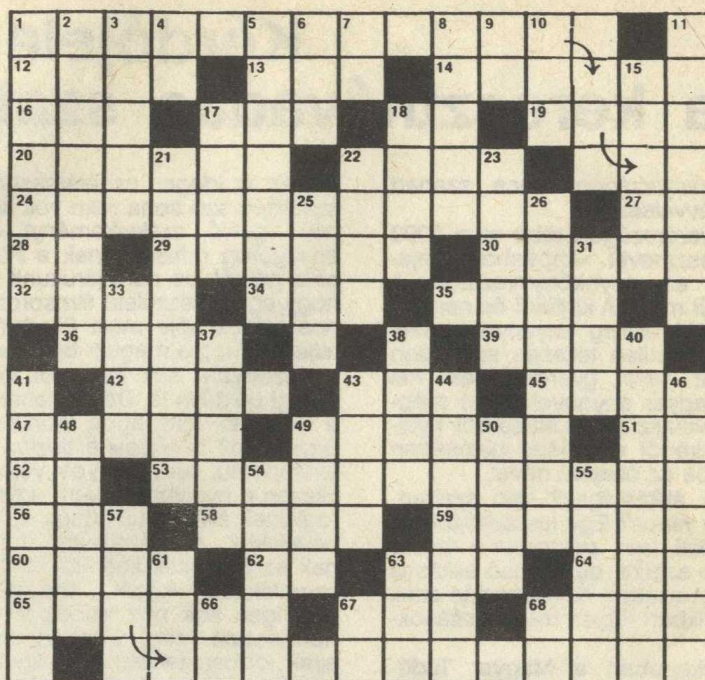
HUNNIA

– a magyar szellem
önvédelme –

Megjelenik
minden hó
25-én

Olvassa,
terjessze!

Vitathatatlan

VÍZSZINTES: 1. Széchenyi István megállapításának kezdő szavai (Zárt betűk: B, É, R, T). 12. Petőfi Sándor verse (1845). 13. A bírósági tárgyaláson az ügyész képviseli. 14. Szétkerget. 16. XVIII. századi tudós, Árva Bethlen Kata udvari papja (Péter). 17. A feljelentést követheti. 18. Banánhéj! 19. Fizetési részlet. 20. Meggyőzéssel igyekszik rávenni. 22. A levegőben történő. 24. Tengerit tárolnak benne. 27. Líbia része! 28. Ókori város az Eufrátesz déli folyásánál. 29. Dániel – az övéi között. 30. Krónikus. 32. Nigériai város Lagostól délkeletre (KOKO). 34. Anyó párja. 35. Feszítőeszközzel rögzít. 36. Pajtás, jó barát. 39. Zuhánás. 42. ... homini lupus; ember az embernek farkasa. 43. Termelőszövetkezet, rövid. 45. Tokaj kincse. 47. Buborékos ital. 49. Londonban megjelenő napilap. 51. Lap is, vágy is követheti. 52. Hosszú morzehang. 53. A megállapítás második része. 56. Férfinév, több helységnevünkben is szerepel. 58. Elődeink ceruzája. 59. Híres velencei híd. 60. Leleményes kerékgyártói tették ismertté e falut. 62. Az indium vegyjele. 63. Jászai Mari-díjas színésznő (Éva). 64. Haza, szülőföld. 65. Bizonyos mennyiségű pénz. 67. Szóösszetételekben azonosságra, állandóságra utal. 68. Alfio felesége a Parasztbecsület című operában.

FÜGGŐLEGES: 1. Bibliai kisprófeta, a nevét viselő ószövetségi könyv szerzője. 2. Az V–VI. században törzsszövetségben élt bolgár-török népek összefoglaló elnevezése. 3. Csónak. 4. USA-beli hírügynökség. 5. Női név, az Éva egyik továbbképzett származéka. 6. Eső után ragad a cipőre. 7. A végén kezd! 8. Poszméh. 9. Üres kas! 10. Az oxigén és a cirkónium vegyjele. 11. Rendeletben felszólító. 15. Gyűrű alakú korallzátony. 17. Vízgöz. 18. Temesvár folyója. 21. Nálunk is bemutatott olasz film, Gian Maria Volontè a főszereplője. 22. Házbérló. 23. Becézett Irén. 25. Van kérge, mégsem fa! 26. Sokak szerint a legszébb magyar szavak egyike. 31. Kerékpár nyerge. 33. Roncs járművek közös végállomása! 37. Cremonai hegedűkészítő család. 38. Zakó része. 40. Megbízhatatlan ember, de a metrószerelvénnyel is ez! 41. Jókai Mór indította élclap volt. 43. Ismert festménye a Nyáry és Pekry elfogatása (Mór). 44. Csoportnyelv. 46. Turistatérképek is jelölik. 48. Határidő gyakori jelzője. 49. Uralkodói székek. 50. Egyesülés, szövetség. 54. Ókori római hármass fogat. 55. Idecipel. 57. Széchenyi megállapításának harmadik, befejező része (Zárt betűk: A, B, T). 61. Szigetek, rövid. 63. Hogyishívják. 66. Félezer! 67. Igevégeződés. 58. Leshatárok!

Schmidt János

Kérdőjelek a keresztnévadás szabadsága körül

„Magyarországon nincs szabad keresztnévválasztás.”

„Magyarországon több mint 2000 féle keresztnévet »kapásból« bejegyeznek az anyakönyvvezetők, s ezen kívül minden külföldi és nemzetiségi szülő elvileg anyanyelvén szerint, gyakorlatilag teljesen szabadon választhat nevet gyermekének. Aki pedig magyar anyanyelvű, és mégsem tud választani a kétezerből, nyelvész szakértői vélemény birtokában írathatja be az óhajtott nevet.”

Melyik állítás igaz? Van szabadság vagy nincs? Egy kis szabadság, kiskapukkal, van, pontosan a második állítás szerint, de az első állítás is igaz, mert szabad névválasztás csak a másodikban foglalt megszorításokkal van.

A kiskapuban a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének mai magyar nyelvi osztálya osztogatja – vagy tagadja meg – a belépőt. (A beosztott portás ez idő szerint e sorok írója, ez indokolja a továbbiakban a személyes hangot.) A névadók engedélyért jönnek az intézetbe, s nyelvi szempontokra épülő szakértői vélemény-nyel távoznak, amelyet a nyelvész legjobb tudományos lelkiismerete szerint ad. Csakhogy ez a levél mégiscsak engedély, mert enélkül az anyakönyvi hatóság nem jegyzi be a nevet. Ráadásul nem is csak nyelvi szempontokra épül, mert ha úgy hívták a nagypapát (ükanyát stb.) is, akkor ugye a nyelvész nem tagadja meg hozzájárulását, mert anélkül az anyakönyvi hatóság nem... Hivatalosdi ez valóban, s a nyelvész kényszeredetten, elfogultan és következtlenül játsza. Elfogultan, mert hivatásának tekinti a magyar nyelv védelmét, az idegen hatások visszaszorítását, a nemzeti, nemzetiségi és vallási hagyományok őrzését. Ezért például habozás nélkül ad támogató levelet a bibliai nevek bejegyzéséhez (Júda, Damarisz, Jáchel, Jokébed, Noémi – bár ez „magyarul” Noémi stb.). A legszívesebben a felújított régi magyar nevek ad javaslatot (Hunyad, Torda, Andorás, Ividő, Ivola, Gyöngy, Aporka stb.), tiszteli a családi hagyományokat, akár az egy felvidéki családban öröklődő Jerta névről, akár az erdélyi ősanák viselte Véri névről van szó. Ezen a ponton már a következetlenséget is be kell vallani, hiszen erősen becézó jellegű nevet általában nem javasolunk bejegyzésre. És újabb következetlenség: hozzájárulunk, hogy a vallásos fiatalember Ruth-nak nevezze a leányát, holott a helyesírási szabályok szerint Rút-nak kellene neveznie... Nem bánjuk, ha a magyar keresztnévek köre a Mandula, Málna, sőt Kókény nevekkel bővül, de hóbortnak tartjuk, ha valaki holland mintára Kivi-nek hívna a kislányát. Megértjük, ha az ifjú csillagász a Bellatrix csillagnevet választja, pe-

dig ez az idegen szóelemekből összeállított szó soha nem volt keresztnév. Igenlő szakvéleményt adtunk egy görög édesanyának a *Philadelphia* névről, de nem járultunk hozzá, hogy egy kérészetű filmsorozat csinos színésznője miatt *Filadelfiá*-kkal jeljenek meg a magyar bölcsödék.

Bizonyára sok indulatot keltettek eddigi példáim is. De hát lehetséges-e valóban igazságos döntés ilyen ügyekben? S létezik-e tisztán nyelvi szempontú, tudományos vélemény? Hiszen a nyelvészek sem egyformán foglalnak állást, különösen az idegen névalakok megítélésakor forronganak az indulatok liberális és ortodox szemléletűek között. Magyarországon igen sok név latinus formában honosodott meg, újabban azonban ezek jobban tetszenek a fiataloknak angolos vagy franciás formában. Védhetjük-e a latinus *Cintia* formát (a név eredetileg görög) az angol kiejtést megközelítően tükröző *Szintia*-val szemben? Őriznivaló-e a hagyományos *Melánia*, *Natália* a *Melanie*, *Nathalie* formával szemben? A szülőket a magyar helyesírású *Melani*, *Natali* forma sem riasztja vissza, s nem bánják azt sem (vagy inkább nem képesek átgondolni), hogy a francia alakokat az idegen kiejtés és hangsúlyozás teszi vonzóvá számukra, ez pedig a magyar beszédben szükségképpen eltorzul, illetve elvész. Néhány idegen alakot azonban a nyelvészek és a közvélemény egy részének rosszallása ellenére anyakönyvezhetőnek tartunk, mert ezeket tömegesen kérték a szülők: *Dominik* (magyarul Domokos, Domonkos), *Szebasztián* (Sebestyén), *Martin* (Márton).

Miért kell újra és újra a hagyományos nevek védelmére hivatkozni? A mai fiatalok előtt ez az érv már magyarázatra szorul. A különböző nyelvekben kialakult névformák, a közös eredetűek is, sajátos elemeivé váltak a nemzeti hagyományoknak és az adott nyelvnek egyaránt, s mint ilyenek, hozzátartoznak az adott népről, illetve országról alkotott képhez. Egyéségebb lenne-e Európa, ha az angol *Peter*, *Mike*, a francia *Pierre*, *Michel*, a spanyol *Pedro*, *Miguel* stb. helyett egy-egy divatos forma uralkodna minden nyelvben? Vagy talán csak egyszínűbb, szürkébb? De vajon a magyar szülők miért óhajtják a *Pierre* és a *Michel* nevet a *Péter* és a *Mihály* helyett, amelyeknek Magyarországon évszázadok óta használnak a legkülönbözőbb felekezetűek, magyarok és nemzetiségiek is? A névadás uniformizálása egy országon és egy nyelvközösségen belül is vétek lenne. Ha tekervényes úton is, de Magyarországon nemzetisége, vallása, kulturális vonzódása, családi hagyományai és egyéb értékhez való kötődése szerint adhat nevet minden szülő a gyerekének. De ugyanilyen

tiszteletre méltó értékrend szerint választ-e az az apa is, aki autóján és egyéb holmiján tucatszám viseli a koronás magyar címet (mert ez most divat), angolul nem tud, de gyermeke számára ragaszkodik a *Tom*, *Christopher* (*Nancy*, *Elisabeth*, *Jessica* stb.) névhez, mert ez szintén divat?

A teljes liberalizmus lenne a megnyugtató megoldás a névadásban? A külön szülőknek és az érvek és ellenérvek között vívódó „engedélyező” nyelvésznek mindenképp. Ideális lenne, ha a teljesen szabad névválasztás az alapvető emberi és szülői jogok közé tartozna, – és e jogával mindenki kellő műveltség és ízlés birtokában tudna élni. Ez egyelőre utópia. Az ugyan valószínű, hogy a közeljövőben liberálisabb szabályozák törvényeink a névhasználatot, de a szabadabb lehetőségeket nyilván nemcsak a megfontolt és jó ízlésű névadók fogják kihasználni. Ma még egyelőre – minden forrongás ellenére – sok hagyományt őriz a magyar társadalom névkultúrája. Az újító szülőknek is csak elenyésző töredéke kívánja olyan hangszorral szólítani gyermekét, amelyet eddig magyar vagy idegen nyelvű közösség nem használt névként. Azok a szülők, akik a védőszent ünnepét számon nem tartó kultúrkörből választanak nevet, rendszerint nem egyedi névnapot jelölnek ki gyermeküknek, hanem igénylik a közösség által elismert névnapot, és ennek naptárban való szereplését. A fiúgyermeknek eddig nálunk csak 1-2 esetben jegyeztettek volna be becézó névalakot, pedig más nyelvtérületen ez bevett szokás. Mindezek a szokások a többséggel együtt a teljes szabadság bevezetésével bizonyára majd bomladozni kezdenek. Féltő, hogy elszaporodnak barbár helyesírású alakok (részben félrehallások alapulva), hiszen eddig is bejegyeztették volna a *Deján* (*Diána*), *Schamanta* (*Szamanta*, angolul *Samantha*) alakot; a *Dániel* nevet *Daniel*, *Daniel* és *Deniell* (!!) formában. A *Döniz* nevet eddig ezekben a formában igényelték a szülők: *Denise* (ez a francia helyesírású alak), továbbá *Denisz*, *Denisza*, *Denissa*, *Denissza*.

A helyesírási zavarok kivédésére az egyedi szakvéleményezési procedúra helyett bizonyára célszerűbb volna, ha egy központi számítógépes adattárból lehívható lista állhatna az anyakönyvvezetők rendelkezésére, amely állandóan bővíthető lenne, és nem 2-3 ezer, hanem akár több tízezer névnek már Magyarországon elfogadható helyesírású formáját tartalmazná. A helyesírási és egyéb változatok kijelölése bizonyára akkor is a nyelvész hálátlan feladata lenne. S ha lesz helyesírási kötöttség, lesz-e valaha szabad keresztnévválasztás Magyarországon?

Bíró Ágnes